

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра історії, правознавства
та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: РОЗГОРТАННЯ РУХУ ОПОРУ НА ГЛУХІВЩИНІ В РОКИ
НІМЕЦЬКО-РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ
ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ З ТЕМИ

Виконав:

Меклеш Богдан Григорович

Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)

Освітня програма: Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук,

доцент Гриценко А. П.

Допущено до захисту

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(ініціали, прізвище)

Дата захисту: «__» _____ 20__ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Національна шкала _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Глухів 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. РОЗГОРТАННЯ РУХУ ОПОРУ НА ГЛУХІВЩИНІ З ПОЧАТОМ ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	9
1. 1. Створення Глухівського партизанського загону в серпні 1941 року	9
1. 2. Початки організаційних форм діяльності Руху Опору на Глухівщині восени 1941 року	15
1.3. Окупаційний режим на Глухівщині восени 1941 – на весні 1942 років...	36
РОЗДІЛ II. НАБУТТЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ РУХУ ОПОРУ НА ГЛУХІВЩИНІ В 1942-1943 РОКАХ	44
2. 1. Входження Глухівського партизанського загону до складу Сумського обласного з'єднання	44
2. 2. Розгортання рейдів у тилу окупаційної влади в 1942-1943 роках	56
РОЗДІЛ 3. ФОРМИ ТА МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ В ЗЗСО З ТЕМИ «РУХ ОПОРУ НА ТЕРИТОРІЇ ГЛУХІВЩИНИ»	73
3.1 Методи та форми проведення уроків в ЗЗСО з теми «Рух Опору на українських землях в роки Другої світової війни».....	73
3.2 Аналіз авторської розробки плану-конспекту уроку з історії України у 10-му класі.....	83
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	102

ВСТУП

Розгортання Руху Опору в роки другої світової війни на території України, як і, зокрема, на Глухівщині, є однією із складових вивчення загальної теми Другої світової війни. Загалом дослідження теми Руху Опору в роки німецько-радянської війни є саме однією з деталей ходу цих подій. Саме територія тодішньої Української РСР була одним з осередків радянського партизанського руху та націоналістичної течії в рамках Руху Опору. Саме ці території (Глухівщина та загалом Сумщина) разом з сусідніми потрапивши до рук фашистських окупантів, стали центром радянської течії Руху Опору, як допомогу основним військовим силам в тилу ворога. Діяльність представників Руху Опору є одною з причин невдачі нацистської Німеччини захопити території СРСР, в складі якого були і українські землі.

Актуальністю цього дослідження полягає у тому, що наразі питання Руху Опору в роки німецько-радянської війни не таке популярне і тому воно спрямоване на заповнення пробілів в загальній українській історичній науці. Також методика вивчення даної теми лише частково розглядається в сучасних методичних дослідженнях.

Мета дослідження: розкриття проблем розгортання Руху Опору на території Глухівщини в роки німецько-радянської війни та аналіз забезпечення, побутового життя та озброєння партизан зі спогадів командирів з'єднання з обов'язковим визначення сучасних форм та методів вивчення даної теми в закладах загальної середньої освіти.

Завдання:

1. Визначити основні причини створення та розгортання діяльності Глухівського партизанського загону в серпні 1941 року, як основної течії Руху Опору в німецько-радянській війні на півночі Сумщини.
2. Аналіз та вивчення основних організаційних форм Руху Опору на Глухівщині в 1942-1943 роках.

3. Дослідити та проаналізувати основні форми та методи вивчення теми «Розгортання Руху Опору на території України в роки німецько-радянській війні»;
4. Проаналізувати авторську розробку уроку з історії України для 10-го класу з теми: «Рух опору на території України під час німецько-радянській війні».

Об'єкт: розгортання руху Опору на території Глухівщини в період німецько-радянської війни та ефективність використання методичних прийомів організації проведення уроків з вивчення даної теми.

Предмет: організація та діяльність Руху Опору на території Глухівщини під час німецько-радянської війни, особливості проведення уроків в ЗЗСО з вивчення даної теми.

Теоретико-методологічні засади дослідження ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичного дослідження таких як: історизм, об'єктивність, системність, наступність, багатофакторність, що забезпечують цілісне, всебічне охоплення найбільш суттєвих аспектів зазначеної проблеми. У процесі дослідження одним з основних історичних методів наукового пізнання став джерелознавчий аналіз. Також приділялася увага таким методам як: історико-системний, історико-порівняльний та історико-генетичний.

Методи дослідження:

Для реалізації мети дослідження та досягнення поставлених завдань були використані такі методи:

Теоретичні методи:

1. Аналіз літературних джерел: для збору теоретичних знань про постать Олександра Довженка в українській культурі використовувався метод аналізу літературних джерел. Це включало вивчення наукових книг, наукових статей, монографій та інших публікацій, що стосуються теми дослідження. Аналіз літературних джерел дозволяє отримати теоретичні засади та контекст теми дослідження.

2. Систематизація та узагальнення даних: цей метод використовувався для організації та структурування отриманої інформації про постать Олександра Довженка в українській культурі. Зібрані дані були систематизовані, класифіковані та узагальнені для подальшого аналізу.

Емпіричні методи:

1. Аналіз архівних документів: Використання архівних документів, таких як офіційні документи, листування, засідання, доповіді та інші первинні джерела, дозволяє отримати конкретні дані про діяльність Олександра Довженка. Цей метод забезпечує доступ до автентичної інформації та може доповнити аналіз літературних джерел.

2. Інтерв'ю: Інтерв'ювання істориків, педагогів та інших експертів забезпечує можливість зібрати свідчення, думки та досвід, пов'язані з темою дослідження. Інтерв'ю дозволяють отримати особисті перекази, інсайти та враження, які не завжди можна знайти в письмових джерелах.

Джерелознавчою базою дослідження виступають спогади та щоденники командирів партизанського з'єднання, збірники документів та матеріалів, зокрема, важливий документ «Краткий отчет об организационной партийно-политической работе Глуховского подпольного РК КП/б/У Сумской области за период с августа 1941 по сентябрь 1943 г. на 54 листах» (у складанні цього звіту у березні 1946 року брали участь колишній начальник штабу Глухівського загону Лисиця та колишній секретар підпільного РК КП/б/У Румянцев).

Стосовно спогадів та щоденників то можна сказати, що всі автори були учасниками партизанського руху на території України. Варто зазначити, що цінним є збірка джерел розміщених в книзі «С.А. Ковпак. Воспоминания, очерки, статьи» [61]. Тут розміщені спогади про карпатський рейд путивльського з'єднання під супроводом Сидора Артемовича, також його щоденник партизанських походів, де вказані деякі цікаві деталі діяльності його загонів, а також статті відповідно даної теми. Окрім цього було

використано видання українською мовою спогадів С. Ковпака «От Путивля до Карпат» [63].

Використовуючи щоденники та спогади радянських командирів партизанських з'єднань, варто зазначати суб'єктивний та ідеологічний чинник. Адже вони пронизані комуністичними ідеями та мають забарвлення радянського патріотичного руху.

Окрім спогадів та щоденників використано низку документів, що стосуються організації та здійснення партизанського руху Україні [7; 44; 85; 120]. Деякі з них входять у збірки документі. Також використані матеріали розмішені в мережі Інтернет. Вони мають опис нагородження, указів, розпоряджень стосовно партизан.

Також у даній кваліфікаційній роботі використані наукові та літературні праці учасників партизанського руху: М. Наумов «Хінельські походи», С. Ковпак «Від Путивля до Карпат» та ін. [59; 60; 78; 126; 127], а також А. Голуба [23; 24].

Історіографія. Історія партизанського руху в роки Другої світової війни отримала найбільш великий інтерес для дослідження саме в період існування Радянського Союзу відбувалося активне дослідження партизанського руху і було випущено велику кількість літератури стосовно партизанського руху. Так як в цей період дана тема була однією із складової патріотичного виховання молоді, та було випущено низку матеріалів художнього напрямку. Наприклад: Г. Артосєєв «Вася Коробко», О. Палажченко «Подвиг комісара» та ін. [2; 81; 82]. У науковій роботі використано також низку фундаментального наукових праць таких як: «Історія міст і сіл УСРС», З. Богатир «Боротьба в тилу ворога» та ін. [4; 6; 52; 53].

Стосовно доби незалежності, то переважно в цей час з'явилися такі наукові статті: О. Белоус «Бойові дії радянських партизан на території північно-східної України», Л. Юзвик «Героїчні сторінки партизанської війни на Чернігівщині» та ін. [5; 128]. Стосовно синтетичних праць, то перш за все, варто виокремити дослідження юного учасника окреслених подій А. Голуба

[23; 24], а також праці: А. Гогун «Сталінські командос. Українські партизанські формування», А. Кентій, В. Лозицький «Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні», О. Лисенко, В. Нестеренко «Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект» та ін. [16; 55; 68; 123].

Під час написання роботи, увага приділялась також енциклопедіям [42; 54; 59; 60]. Серед досліджень останнього часу варто виокремити дисертаційне дослідження А. Сухих на тему «Протистояння між радянськими партизанами й Українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької (1941–1944 рр.)» [121].

Територіальні межі дослідження окреслюються територією історичної Глухівщини (з 2020 р. – частина Шосткинського району Сумської області) та сусідніх територій тодішньої Української РСР в 1941-1943 рр.

Хронологічні межі – з 22 червня 1941 р. до 28 жовтня 1944 р. Нижня межа визначена нападом Німеччини на Радянський союз, коли фашистська Німеччина вторгнулась на територію СРСР, в тому числі з кінця серпня 1941 року і на Глухівщину. Верхню межу визначило визволення Глухівщини на початку вересня 1943 року від фашистської окупації та припинення Руху Опору.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали магістерського дослідження можуть бути використані: для подальшого науково-теоретичного опрацювання з теми: «Навчання студентів-іноземців на теренах України».

Апробація результатів дослідження:

Аспекти означеної теми дослідження в даній кваліфікаційній роботі були апробовані автором у ряді публікацій та обговорення порушених питань в декількох науково-практичних конференцій. Зокрема, нами було взято участь у деяких науково-практичних конференціях, зокрема: II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та

історичної освітньої галузі в умовах реформування» (28 листопада 2023 р., на тему «Створення Другого Глухівського партизанського загону: особливості та мета діяльності») та Всеукраїнської інтернет конференції «Актуальні питання дослідження вітчизняної історії та викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ» (17 листопада 2022 р., на тему «Вивчення краєзнавчого матеріалу на уроках історії та громадянської освіти у 5 класі (на прикладі Руху Опору в роки Другої світової війни та російсько-української війни 2022 року)»).

Структура кваліфікаційної роботи обсягом 102 сторінки, чітко підпорядкована меті й завданням. Вона складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних історичних джерел та наукової літератури (129 найменувань), а також додатків.

РОЗДІЛ І.

РОЗГОРТАННЯ РУХУ ОПОРУ НА ГЛУХІВЩИНІ З ПОЧАТОМ ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

1. 1. Створення Глухівського партизанського загону в серпні 1941 року

18 липня 1941 року ЦК ВКП(б) ухвалив рішення *«Про організацію боротьби в тилу німецьких військ»*, націлюючи місцеве населення захоплених районів створювати нестерпні умови для окупантів, дезорганізувати зв'язок та транспорт, підривати мости та склади, знищувати фашистів [67, с. 8].

В ході війни було видно, що окупація загрожує також Сумщині, і Глухівський райком КП(б)У почав готувати районну партійну організацію до бойових дій. Передбачалося, що у ворожому тилу залишиться Глухівський підпільний райком КП(б)У на чолі з секретарями райкому Григорієм Івановичем Ковальовим, Петром Михайловичем Вислим і членами бюро: головою Глухівського райвиконкому Семеном Івановичем Мартиновим, що став політруком загону, командиром партизанського загону Петром Леонтійовичем Кульбакою (1902-1971), комісаром загону Олександром Павловичем Білявським, завідуючим відділом агітації й пропаганди Глухівського райкому партії Олександром Харитоновичем Румянцевим, завідуючим оргінструкторським відділом (кадрів) райкому партії Петром Григоровичем Шульгою та відповідальними працівниками Іваном Єрофесевичем Лисицею, Шульгою П. М. та Кручком.

Входили до його складу активісти радянського апарату Григорій Максимович Слоєв (голова райвиконкому, член КПРС з 1929 року), Павло Петрович Світненко, Й. Давидов, І. Міхеєв, голова Тсоавіахіму Ілля Семенович Єресь (був призначений командиром роти), І. Романцов та інші.

У своїй роботі підпільний райком мав спиратися на мережу підпільних партійних організацій в селах району і Глухівський партизанський загін [11, с. 68; 80, с. 4; 93, с. 3].

«Вперше ми прийшли на свою партизанську базу на початку серпня 1941 року, - згадував через двадцять років після цих подій партизан Й. Давидов. - Перед цим у райкомі партії відбулась нарада. Ми дістали деяку легку зброю, переважно пістолети та гранати і під виглядом евакуйованих, змішавшись з натовпом людей, що йшли і їхали дорогами направились у ліс.

Але побули тут недовго. Зв'язківці повідомили, що німців немає і згодом ми одержали наказ повернутись всім у місто і зайняти свої попередні пости на роботі. Я працював тоді головою виконкому Глухівської міськради» [40, с. 2].

В цей час всюди відчувалась війна і наслідки евакуації: покинуті речі, відсутність жителів. А шляхами Глухівщини все йшли і йшли обози біженців, жінки, діти та старики, а згодом, і відступаючі частини.

26 серпня з області прийшла директива про евакуацію Глухівського району. Станом на день окупації партійна організація Глухівського району нараховувала 257 комуністів, але бажаючих вступити до партизанського загону виявилось тільки 79 чоловік, - говорилося у документі, що має назву «Краткий отчет об организационной партийно-политической работе Глуховского подпольного РК КП/б/У Сумской области за период с августа 1941 по сентябрь 1943 г. на 54 листах» (у складанні цього звіту у березні 1946 року брали участь колишній начальник штабу Глухівського загону І. Лисиця та колишній секретар підпільного РК КП/б/У О. Рум'янцев). – 26 серпня частина комуністів почала шукати причини, щоб покинути загін. До шести чоловік «відчислилось» (так у звіті – авт.). Серед них: директор шкірзаводу Чернок, колишній партизан громадянської війни, директор с/г інституту Цветаєв, директор ліспромгоспу Кутін. Всього з району евакуювалося 106 комуністів [36, с. 287].

У наступний день, 27 серпня 1941 року бійці Глухівського партизанського загону (21 чоловік комуністів і безпартійна жінка) опівдні вийшли з Глухова і за 35 кілометрів отаборились в лісовому урочищі Мариця біля села Зазірки тодішнього Глухівського, а нині Кролевецького району [14, с. 4; 59, с. 22; 97, с. 2]. Ця дата офіційно вважається днем створення Глухівського партизанського загону.

При виході в ліс 27 серпня (...) у складі загону залишилося 52 особи. Але й це було ще не остаточне ядро, бо під час руху в ліс частина товаришів на ходу вирішуючи питання вирушала прямо на Суми. Так виїхав заступник голови райвиконкому Галатецький, і, навпаки (...) приєднався т. Мудрик. До лісу Мармця Зазірської сільради Глухівського району зібралось з 27 на 28 серпня півсотні людей. Перший секретар РК КП(б)У, який нещодавно прибув у район Грабовський, дезертував, хоча й намічався комісаром загону». Далі звіт повідомляє, що наприкінці серпня їздили на інструктаж до Сум 20 чоловік. З них дезертирували: Соколов, комуніст, депутат Верховної Ради, завідувач «коноплесемстанції», комуніст Примаченко».

Зупинившись у Мариці, місчині на стику Глухівського, Путивльського та Шалигинського районів, підпільний райком і командування партизанського загону, в першу чергу, встановили зв'язок з підпіллям сусідніх сіл Зазірок, Тулиголово, Сутисок, Уздиці, Дунайця і стали розгортати агітаційно-масову та диверсійну роботу. Найбільш масовою підпільна група була у Землянці. Також вони діяли в Дубовичах, Слоуті, Уздиці та в інших селах [92, с. 2].

Й. Давидов вважав цю першу базу наспіх обладнаною. Відтак «першими нашими турботами було якомога більше застатись продовольством і боєприпасами та зброєю» [40, с. 2].

Тут же ще з літа були закладені перші бази продовольства та боєприпасів. У цьому допомагали партизанам жителі навколишніх сіл.

Вивозив боєприпаси, озброєння та продовольство в урочище Мариця, ще перед тим, як сюди прибули майбутні партизани, Павло Петрович Світненко [114, с. 2].

Майже поряд, через декілька кілометрів на південь, знаходився легендарний Спадщанський ліс в якому почали свій бойовий шлях путивльські партизани на чолі з Сидором Артемовичем Ковпаком.

За наказом партії в партизанські загони в першу чергу вступали активісти радянського руху, члени ВКП(б), керівники установ та організацій.

Крім первинних партійних організацій райвиконкому до загону увійшов районний відділ НКВС. Від так спочатку Глухівський загін налічував 54 чоловіки [90, с. 2].

Все, здавалось, йшло нормально, за планом. Важливості моменту надавало й те, що створенням загонів та диверсійно-розвідувальних груп опікувалось 4-е Управління НКВС УРСР [67, с. 11]. Його винищувальні загони з наближенням ворожого фронту вливались до партизанських лав або дезертирували. Всі вони повинні були бути прикладом для інших, вести за собою в бій. Але ситуація в перші роки діяльності загону була зовсім іншою. Постійний рух по лісах, некомфортні умови, холод, іноді голод, постійна боротьба з німцями - не всі витримували.

«У вересні місяці 1941 року із загальної кількості приїжджих у ліс у партизани пішли з загону 32 особи, - говорить у документі «Краткий отчет об организационной партийно-политической работе Глуховского подпольного РК КП/б/У Сумской области за период с августа 1941 по сентябрь 1943 г. на 54 листах». - Особливо на той час себе морально нестійкими показали працівники міліції та частина НКВС. Усі до одного пішли із загону» [36, с. 287].

І в першу чергу до таких умов були не готові ті, хто повинен давати приклад іншим. Тож з різних причин, в тому числі через боязнь і дезертирство більша частина залишених в тилу людей полишили партизанську справу.

У вересні, жовтні 1941 року, дезертирували боягузи, шкурники, які злякалися труднощів партизанського життя в загоні, - писали в архівних матеріалах за своїм підписом, керівники загону Кульбака, Шульга та Лисиця, - а за весь 1942 рік дезертирувало 11 чоловік.

За перший місяць загін покинуло 20 людей, тобто майже половина. Повний список осіб, які дезертирували з Глухівського партизанського загону, підготовлений ще керівництвом загону, ми подаємо в додатку А до нашої кваліфікаційної роботи. Але дозволимо собі дещо проаналізувати цю ситуацію.

На другий день після приходу до лісової бази загін покинув заступник райвиконкому Ілля Дмитрович Галагудін. Один з колишніх лідерів району. А через два дні за ним – завідувач військовим відділом райкому ВКП(б) Іван Степанович Єрмоленко.

Втім, масові втечі з Марицьких лісів почались лише з приходом німецької армії. Три керівники (секретар райвиконкому, директор млина і завідувач конопнасібазою пішли 6 вересня 1941-го. За ними наступного дня наживав п'ятами людина яка повинна була бути взірцем - І секретар Глухівського РК ВКП(б) 35-річний Семен Абрамович Грабовський. Куди вже далі.

Але далі стали брати масовістю. 10 вересня з загону відразу втекли дев'ятеро. З них ті, хто здавалось відчував себе впевнено - п'ятеро міліціонерів з міста та директор Сумторга Федір Федорович Галагудін. Він єдиний хто повернувся назад, аж через 9 місяців – 20 червня 1942 року.

Кампанію названим склали ще й три слоутчанина. При чому радянські керівники, як то кажуть, еліта - голова сільської ради, 32-х річний М. Огієнко, голова колгоспу, на дев'ять років його старший, О. Овчаренко. Якого втім це не врятувало від розстрілу німцями в Борку. І його підлеглий, колгоспний обліковець П. Шакотько. Наступного дня пішов завпаспортним столом. А 15-го, оце дивина, завідувачий військовим столом РВМ НКВС Фесюн, а ще через п'ять днів його колеги по страшній каральній організації

(тримались з усіх дезертирів, найдовше – три тижні!?), секретар районного відділу НКВС Ковбаса й уповноважений карного розшуку РВМ НКВС Суставенко та інспектор дільничної міліції Конопля. І все. Більш ніхто в перший місяць не здрейфив.

І навіть більше. Уже в Мариці в перший день до загону приєдналась перша жінка, санітарка дільничної лікарні села Ворголь Ольга Трохимівна Грищун [11, с. 69]. Від так перед початком перших осінніх холодів, Глухівський партизанський загін налічував 23 особи.

Весь час Глухівський партизанський загін і коли він діяв самостійно, і коли влився до складу Путивльського з'єднання, поповнювався місцевим населенням, військовими, які відстали від своїх частин, або вирвалися з рук фашистів. Але в цей час партизанські ряди покидали слабодухи, ті, що злякалися труднощів, вони ставали дезертирами, - дали оцінку горе-партизанам їх сучасники.

Найбільшою проблемою партійців в умовах воєнного часу стала відсутність досвіду в організації підпілля й партизанської боротьби. Добирали людей опираючись на свої знайомих. А ті не завжди витримували.

Командир загону П. Кульбака разом з комісаром О. Білявським та секретарем райкому Г. Ковальовим добирали зв'язкових, закладали в глухих лісових хащах бази з харчами, зброєю та боєприпасами, намічали місця, де стоятиме загін.

Через 20 років командир загону Герой Радянського Союзу П. Кульбака згадував, що «на перших порах важко було діяти: не вистачало зброї, досвіду, певного плану. Почали ми з налагодження тісних зв'язків з населенням, з радянськими патріотами, які залишилися на окупованій території. Незабаром ми вже мали вірних і надійних друзів в селах Зазірки, Дубовичі, Землянці та інших» [66, с. 2].

Там, у Мариці, народився, а в Слоутському лісі набув першого бойового хрещення Глухівський партизанський загін, який за час бойових

походів пройшов понад 18 тисяч кілометрів від Глухова і далі в Польщу [24, с. 125].

39-річний старший політрук запасу **Петро Леонтійович Кульбака** з керівника Глухівської райспоживспілки перекваліфікувався в лідера народних месників. Він набув воєнного досвіду ще у війні з білофінами. В 1940 році П. Кульбака був нагороджений медаллю «За відвагу» [11, с. 50].

Разом з секретарем підпільного райкому партії Г. Ковальовим, що був на п'ять років молодшим командира, комісаром загону О. Білявським, начальником штабу С. Самойленком та комісаром розвідки, а згодом начальником штабу І. Лисицею та справжніми бійцями (О. Рум'янцевим, П. Шульгою, С. Мартиновим, Й. Давидовим, Й. Мудриком, Г. Романом, П. Вислим, Г. Слоєвим, що був директором засолзаводу, У. Лубенцем, А. Гамагою, І. Романцовим та братами Федором і Петром Голубами) швидко опанували партизанські диверсійні дії.

1. 2. Початки організаційних форм діяльності Руху Опору на Глухівщині восени 1941 року

У вересні 1941 року в Глухівському партизанському загоні було створено розвідгрупу під командування Івана Єрофійовича Лисиці. До неї увійшли Іван Семенович Єресь, Семен Абрамович Хотинський та інші [110, с. 4].

З цією метою партизанські мінери розгорнули активну диверсійну роботу на шляхах Глухів - Кролевець, Глухів - Ямпіль, Воргол - Щербинівка. За короткий час, 28 серпня по 15 жовтня 1941 року було знищено 13 ворожих автомашин, - говорить в матеріалах Глухівського партизанського загону, - в одній з яких убито гітлерівського генерала.

4 вересня 1941 року на закладеній партизанами міні підірвалась німецька машина з боєприпасами. Але це був лише початок. Через півтора тижні, 15 вересня вдалось підірвати ще кілька автомашин.

Партизани кількома залпами убили водія німецької автомашини та кількох солдат. В кузові виявились пакунки мершлукового хутра для пошиття папах німецьким офіцерам.

За цим вони підірвали легкову автомашину з генералом. Це був командуючий бронетанковими частинами даної ділянки фронту.

Потім почались диверсії на дорогах. 23 вересня партизани під командуванням Кульбаки підірвали міст на трасі Глухів – Ярославець, а через декілька днів – міст на залізниці Київ – Москва [87, с. 200].

Кожна вдала диверсія мала широкий відгук, вселяючи людям з навколишніх сіл віру в перемогу і скорого визволення від фашистських загарбників.

«Який то вчинився переполох серед німців!, - характеризував ситуацію Й. Давидов. – Отоді вони вперше були серйозно стурбовані партизанами і почали нас переслідувати. В село Ярославець по наших слідах було негайно послано велику групу есесівців, які довго не давали нам спокою, аж поки ми не дали їм достойну відсіч» [40, с. 2].

Перші кроки партизанського життя були найважчими. Німці схопили землянківських партизанів Федора Голуба та Івана Клещенко. Навкруги лютували вороги, вистачало зрадників, які переметнулись на службу «новому порядку». На щастя їм вдалось втекти з-під розстрілу.

7 вересня 1941 року фашисти окупували Глухів та район. А в загоні, що зростав, було обмаль зброї і не вистачало харчів. До того ж рання осінь лякала лісовим холодом і сирістю. У вересні йшли холодні, злі дощі, дули пронизливі вітри, обсипалося листя з дерев.

Щоб збити з пантелику карателів ще в другій половині вересня 1941 року завдання підготувати в Слоутському та Туранівському лісових масивах запасну партизанську базу отримав один із секретарів райкому партії Петро

Михайлович Вислий (1908 - 1988). Після закінчення Вищої колгоспної школи в 1932 році він у молодому віці прибув на Глухівщину, як «30-тисячник» з завданням створювати колгоспи. А вже через два роки (1933) його обрали головою правління колгоспу «Велетень» у Глухові. Пропрацював шість років. Перед війною комуніст Вислий займав посаду завідуючого Глухівським райземвідділом, потім інструктором і секретарем Глухівського райкому партії [19, с. 3; 21, с. 2; 24, с. 39; 86, с. 1].

Петро Михайлович, що рано залишився без батька, був середнього зросту, ходив в сірому фетровому брилі, з наганом на боці поверх червоноармійської гімнастерки, - згадував відомий дослідник партизанського руху Анатолій Петрович Голуб [24, с. 38].

33-х річний Вислий з бійцями будує в лісових хащах землянки, в хаті лісівника обладнує пекарню, встановлює зв'язок з підпільниками навколишніх сіл, що стали постачальниками продуктів для партизанів, підбирає конспіративні квартири. До цієї спецгрупи увійшли також Павло Світненко, Йосип Давидов, Григорій Роман, Федір М. Крючок, Михайло С. Андрієнко, Григорій М. Слоєв, Ілля Єресь, Петро П. Коваленко, Олександр Румянцев, Іван Михеев та інші. Всі вони з досвідом боротьби – учасники громадянської війни [99, с. 3].

Колишній командир відділення Глухівського партизанського загону П. Світненко згадував: «У вересні 1941 року на партійних зборах партизани вирішили виділити групу в 10 чоловік і передислокувати її у Слоутські ліси, ближче до лінії фронту. До складу групи увійшли партизани П. Вислий, Г. Слоєв, Ф. Крючок, Михеев, Шакотько, Агієнко та інші.

Разом з товаришами в складі цієї групи я прибув до околиць села Слоут, де ми відразу ж зв'язались з місцевим радянським активом, відданими нашій справі людьми.

Тут, в лісі ми зустріли двох командирів Червоної армії, які пробивалися з оточення. Це були командир дивізіону Іван Конопльов та начальник штабу полку Петро Сленьков. Після короткого перепочинку я з Г. Слоєвим допоміг

їм переправитись через лінію фронту. Прощаючись, міцно потиснули один одному руки. Кожен вірив у зустріч на визволеній від гітлерівських окупантів радянській землі.

Повертаючись на свою базу, ми обстріляли німецький бензовоз і знищили трьох гітлерівців [114, с. 2].

Крім доручення обрати нове місце для базування загону, перед групою стояло завдання створити в Слоуті і прилеглих хуторах підпілля.

У Слоуті цю роботу виконує відповідальний працівник райкому партії Іван Єрофійович Лисиця. У рідному селі він знав надійних людей, на яких можна було покластись. Як згадують старожили, він кожного вечора приходив з лісу додому ночувати. А його батьки жили по сучасній вулиці Лісовій. Також не був чужий Слоут і шалигинцю Г. Слоєву (1900-?), що до війни працював головою Слоутської сільської Ради [105, с. 2].

Колишній прикордонник І. Лисиця на початку 1930-х років, під час служби в Червоній армії, брав участь у ліквідації бандитських зграй басмачів у Середній Азії, де відзначився як сміливий, винахідливий розвідник. Потім учився в радіошколі військ НКВС і закінчив службу радіотехніком.

Після армії, в 1935 році, повернувся на Глухівщину. Спочатку два роки працював головою Дунаєцької сільської Ради.

Потім був призначений на посаду секретаря Глухівського райкому комсомолу ЛКСМУ (1937-1939 рр.). З набуттям досвіду став помічником секретаря Глухівського райкому партії (1939-1941 рр.) [49, с. 3].

Людина небуденна, згусток ентузіазму та ініціативи. Коли до цього додати прикордонний гарт, комсомольський запал, веселу товариську вдачу, то нема нічого дивного, що І. Є. Лисиця став у центрі подій, пов'язаних з організацією підпілля. Ілля Єрофійович та його надійні товариші Ілля Семенович Єресь та Іван Андрійович Михеєв виїздив на села, підбирав зв'язкових, явочні квартири. Назначав паролі й засоби зв'язку.

З перших днів створення партизанського загону зв'язки з підпіллям і агентурою підтримувалися в основному через Івана Єрофійовича. У кожному

селі (Зазірки, Сутиски, Дунаєць, Новоселиця, Слоут, Уздиця, Студенок) у нього були друзі – з комуністів та комсомольців району [11, с. 49; 13, с. 3].

Також П. Світненко зі своїми побратимами Й. Давидовим, Г. Романом, Ф. Дрючком та М Андрієнком доклали багато зусиль готуючи лісову партизанську базу під Слоутом. Вони завозили сюди зброю, боєприпаси, продовольство та споруджуючи лісове житло – землянки [24, с. 28].

Разом з іншими жителями Слоута велику допомогу партизанському загону в боротьбі з фашистами надавав Федір Михайлович Гриценко. Працюючи об'їждчиком лісгоспу, він за нашим завданням, - згадував у 1965 році колишній командир відділення Глухівського партизанського загону П. Світненко, - збирав цінні дані про фашистську армію, переховував партизанів і виконував інші важливі доручення [38, с. 2; 113, с. 2].

І. Лисиця в своїх спогадах, що зберігаються в Слоутському краєзнавчому музеї називає його лісником. Підпільний райком і командування загону поставили перед підпільниками завдання підібрати надійних людей для роботи в апараті окупаційної влади [11, с. 73].

Повернувшись із завдання, старший групи П. Вислий розповів, що завдання командування виконано – місце обране, в Слоуті є багато надійних людей [106, с. 3].

Це місце, на наш погляд, було обрано не випадково. Адже тут перехрещувались дороги, що вели до Барського та Гути. Поряд над річкою Есманню, (що колись як Османь протікала через Слоут), знаходились більше 20 дворів *хутора Каплиця*. Трохи поодаль знаходився *хутір Терebenь*, 5 дворів. У цих селах, захованих в лісах від ворожого ока, було легше поповнювати продуктові запаси і відчувати себе в небезпеці.

Лісова Гута Землянківської сільської ради, в якій до війни було створено колгосп імені Димитрова на понад сто дерев'яних садиб, розміщались на лісовій галявині Слоутського лісу вдовж шляху Землянка – Шостка [20, с. 3]. Поряд були важливі залізничні станції Терещенська та Макове.

На полі між Слоутом та Далиною німцями восени 1941 року був побудований військовий аеродром. Поряд проходила залізнична колія Глухів–Маково. На Слоутському ґрунтовому аеродромі базувались винищувачі [111, с. 2].

Під час Курської битви в 1943 р німецькі бомбардувальники злітали з Конотопського аеродрому і робили коло над Глуховом. За цей час з глухівського і Слоутського аеродромів піднімалися винищувачі супроводу і йшли на Курську дугу, повертаючись поріділим складом [89, с. 4].

Користуючись відсутністю поліцаїв на хуторах, партизани почували себе як вдома. Швидко налагодили явки, підібрали конспіративні квартири. Однією з форм зв'язку населення з партизанськими загонами були групи самооборони, які обороняли свої села і прилеглі до них райони від проникнення ворожих груп і шпигунів у зону дій партизанів. Їх територія іноді настільки розширювалась, що її почали називати «партизанським краєм».

«...З настанням темряви розставляються нічні пости, - писав про перші місяці боротьби у своєму щоденнику О. Рум'янцев (1904 –1975) - Вартові пильно охороняють місце розташування загону. Звідціля виходять на чергове завдання ті, кому доручено перервати комунікації ворога, знищити зрадника або ліквідувати ворожу жандармерію в селі» [100, с. 2].

А хто це були за люди тоді це цікавило людей мало, чи партизани, чи радянські воїни, що виходили з оточення. Прості люди – слоутчани, просто від душі допомагали і ділились чим могли.

Групи самооборони досить часто давали партизанам своїх провідників, які добре знали ліси й болота, знали, де шукати зброю [119, с. 68]. Хуторяни зустрічали партизан як близьких людей, що тимчасово переховуються в лісі, і ділились з ними всім, чим могли [24, с. 130]. В Слоуті було багато поліцаїв. У той же час хутори Барський і Гута були вільні від них [104, с. 3].

Загальновідомо, що після того як фронт на початку жовтня 1941 року просунувся далі на схід, загарбники взялися створювати окупаційну

адміністрацію. Замість голів сільських рад призначили старост, колгоспи обернули на «общинні двори».

Від того, хто стане старостою села або «общинного двору», хто потрапить на службу до поліції, залежала доля людей, надто партизанських родин, підпільників, сільського активу.

Настала пізня осінь 1941 року. Про те, що зазірські ліси кишіли партизанами, дізналось гестапо. Під лісом з'явилися шпигуни і ворожі каральні загоны.

Не дивлячись на розгалужене підпілля в районі Мариці глухівським партизанам не вдалось налагодити надійний зв'язок з селами на півночі, в першу чергу з Слоутом. По цій причині, не маючи надійного тилу підпільний райком та командування загону утримались від об'єднання з ковпаківцями 19 жовтня 1941 року [11, с. 70].

Тому щоб не ризикувати людьми, П. Кульбака зі своїм загonom на початку листопада, ще до жовтневих свят, за пропозицією слоутчанина Івана Лисиці за одну ніч перебазувався в Слоутський ліс [24, с. 74; 91, с. 2]. Партизан П. Світненко стверджував весь загін перейшов до Слоутського лісу 10 листопада [115, с. 4].

Для відвернення уваги німців при переході партизанського загону з урочища Мариця в Слоутські ліси очолював маневрову групу О. Білявський [44, с. 3]. Сам командир загону в 1961 році пояснював перехід на північ необхідністю посилення ударів на автошляху Шостка – Глухів [66, с. 2].

Раніше просто не було можливості. Адже протягом всього вересня 1941 року в Слоуті стояли німецькі військові частини. Спочатку частини Червоної Армії, що входили до групи військ генерала А. Єрмакова, на якийсь час зупинили наступ гітлерівців. Одразу за Слоутом наші війська до кінця вересня обороняли села Грем'ячку, Воздвиженське та місто Свесу, і наше село Слоут, що розташоване за десять кілометрів від райцентру Глухова, цілий місяць перебувало у ближніх тилах ворожих військ. У селі зупинилися різні

фашистські установи, резервні підрозділи, майстерні і, зрозуміло, відділи контррозвідки.

Г. Слоєв в 1961 році згадував як він пішов у розвідку з П. Світненком. По шляху Глухів-Шостка часто рухався німецький автотранспорт. «І ось на ділянці шляху, де ми провадили розвідку, німецька автомашина застряла на дорозі. В цей час тут проходило кілька місцевих жителів. Гітлерівці примусили радянських громадян витягти їхню автомашину. Коли машину витягли з вибоїни, один з фашистів віддав наказ розстріляти мирних жителів. Вісім чоловік, з числа тих, хто витягав машину, були забиті на місці. Лише двом пощастило втекти».

Партизани довідались, що машина була зеленого кольору і поїхала в напрямку Воздвиженська. Командував гітлерівцями горбоносий офіцер з рудим волоссям.

Просидівши дві години у засідці народні месники дочекались машину. «Коли нас відділяли від машини лише два десятки метрів, ми одноразово відкрили вогонь, - розповідав Г. Слоєв. – Дві автоматні черги прорізали осінню тишу. Першим був забитий водій. Німці спробували замінити шофера, але з цього нічого не вийшло. Машина зупинилася. Кулі настигли гітлерівців одного за другим. Через кілька хвилин все було скінчене.

Біля автомашини лежали трупи забитих гітлерівців. Серед них ми розпізнали і горбоносе обличчя людини в уніформі німецького офіцера» [118, с. 2]. Після цього Г. Слоєв та П. Світненко повернулись до таємними стежками до партизанського загону.

23 жовтня 1941 року на шляху Глухів – Ямполь біля хутора Олине партизани зупинили автомобіль. «Зав'язався бій, – згадував у 1966 році П. Світненко. – Він був коротким. За кілька хвилин обабіч шляху лежали трупи гітлерівських солдатів і чотирьох офіцерів, догорала автомашина».

Через декілька днів партизанська група знищила вантажну автомашину з пальним та декількох ворожих солдат [115, с. 4].

В цей же час, розвідники виконали ще одну небезпечну операцію. З Києва на Харків через Суми німці протягли кабель зв'язку. Група у складі Лисиці, Єресья, Михеєва і С. Мартинова роз'єднала кабель, довжиною більше 12 кілометрів, змотала кінцями і спалила [13, с. 3].

Партизанський табір розташували за три кілометри од села, а коней тримали в конюшні колишнього колгоспу імені Димитрова [11, с. 70].

«Нас було тоді 22 чоловіки, - стверджував партизан О. Рум'янцев. – Жили в двох, розташованих поруч, невеликих землянках. Жили удвох, розташованих поруч, невеликих землянках. Молодий сосняк приховував їх, зберігаючи таємницю про те, що тут живуть люди. Нескладна «архітектура» цих землянок – два маленьких віконечка, виліплених в бічних стінах, солом'яні двері, замість іскрогасника над трубою металева каска, знята з забитого гітлерівця. Біля входу в землянку стояв наш вірний друг – кулемет «максим». Був він завжди у повній бойовій готовності...» [100, с. 2].

Неподалік розташувались шосткинці на чолі з Ф. Тиднем та харківські загони Погорелова та Воронцова. Всього зібралось 72 народних месники. Хоча в інших своїх творах Анатолій Голуб говорить що партизан було більше - близько 100 чоловік [24, с. 130]. Інші джерела називають загальну цифру в усіх названих загонах – до 170 народних месників [70, с. 2].

Два Харківські загони, створені за вказівкою Центрального Комітету, ще 11 вересня 1941 року перейшли лінію фронту і зайшли в тил ворога в наших краях. Першим загonom керували Кирило Іванович Погорелов і комісар Веніамін Миколайович Сперанський, загін № 2 імені Котовського очолили колишній кавалерист бригади Григорія Івановича Котовського 41-річний Микола Йосипович Воронцов і комісар Гутаров [119, с. 91].

Колишній начальник штабу ковпаківського партизанського з'єднання Василь Войцехович говорить, що другим загonom харків'ян командував Горбушка [11, с. 71]. Але ця інформація не підтверджується в інших джерелах.

Це було лише два з 883 партизанських загонів та більше 1700 диверсійних груп, що були створені ЦК КП(б) У для направлення в ворожий тил спеціально підготовлених спеціалістів по веденню партизанської боротьби.

В групу К. Погорелова, що спочатку складалась з 27 чоловік, ввійшли спеціалісти-мінери Харківської школи. За півтори – два тижні вони вивчали мінно-підривну техніку і вже були готові завдавати шкоди ворогу [57, с. 34-35].

На відміну від наших партизанів, всі вони були добре одягнені і озброєні. Група складалась з відповідальних партійних працівників [3, с. 53].

Їх завданням було розпочати підривні дії на шосейних та залізничних дорогах. Для цього бійці диверсійних груп спеціально готувались в партизанських школах в Харкові. І принесли з собою велику кількість вибухівки.

«Звичайно, не всі вирушали вночі на бойове завдання, - згадував у післявоєнний час О. Рум'янцев. - Частина людей залишалася в розташуванні партизанського табору. Тут, біля надійно замаскованого вогнища точилися щирі, задушевні розмови. Люди згадували рідних близьких.

А які задушевні пісні лунали вечорами біля партизанського вогнища!» [100, с. 2].

Велике значення мала також радіостанція «Волга», що була у розпорядженні цих диверсійно-розвідувальних загонів. Радисти щотижня отримували свіжі зведення радінформбюро [24, с. 183].

Перший Харківський загін обслуговували радисти Олександр Хабло і Павло Бурий, а загін імені Котовського – Петро Коломієць і Сергій Мельниченко [119, с. 91]. Вони вчотирьох стали справжніми піонерами радіозв'язку партизанських месників з Великою Землею.

Харківські радисти через радіостанцію зв'язались з штабами 533-го і 875-го піхотних полків 2-ї стрілецької дивізії, що опинились в оточенні в тодішньому Шалигинському районі [119, с. 93].

Тому харків'яни разом з шалигинськими партизанами Саганюка допомогли радянським воїнам цих полків вибратись з ворожого полону після ганебної поразки в **Чернівському бою** 24 вересня 1941 року [47, с. 4].

Більшість, хто прийшов в загін тієї першої воєнної осені грізного 1941-го склали кістяк Глухівського партизанського і вишколивши свою військову звитягу громили ворога в усіх боях і на Сумщині, і в центральній Україні, і під час славетного Карпатського рейду.

Відійшов тут у вічність, прикриваючи бойових товаришів на той час уже заступник командира Глухівського загону кулеметник Андрій Якович Бондаренко. Тут біля Яремчі, в серпні 1943 року, прикриваючи кулеметом відхід товаришів, зостався Андрій Якович назавжди. Воїна схоронили на горі Погар. З неї видніється село Білі Ослави, за визволення якого віддав своє життя А. Бондаренко.

Коли в жовтні 1941 року Глухівський загін перейшов в Слоутський ліс, підпільники взяли на себе доставку продовольства загонам П. Кульбаки, М. Воронцова і Горбушко. Через зв'язкових В. Ребенка та М. Табалу слоутські підпільники підтримували з партизанським загonom постійний зв'язок.

Зв'язковим і розвідником партизанів був Іван Никифорович Шутко, - згадував у травні 1975 року тодішній голова Слоутської сільської Ради Петро Михайлович Мовчан. - Олексій Кузьмич Огієнко допомагав доставляти продовольство у ліс. У будинку Ганни Іванівни Табали партизани знаходили вогник, їжу, коли вони з'являлись у нашому селі [76, с. 2].

Члени підпільної групи постачали партизанів продовольством, зброєю, боєприпасами і розвідувальними даними.

Листівки, зведення про події на фронтах, обережні розмови з надійними людьми робили свою справу. Хоча навкруги лютував фашистський терор - коло підпільними розширювалося.

За рішенням підпілля все колгоспне майно, хліб, худобу і коней роздали селянам під самим носом у загарбників.

За наказом П. Ільєнка найкращих коней віддали народним месникам. За їх переправу до лісової бази особисто перед старостою відповідав Г. Фесенко.

Люди збирали та переправляли до лісу зброю, боєприпаси, постачали продовольство, рятували оточенців, військовополонених [106, с. 3].

Після жовтневих свят, коли радянський літак скинув на Слоутський ліс свіжий номер газети «Правди» в селі люди активно обговорювали становище на фронтах [102, с. 2].

«Партизанські загони цих районів з перших днів бойової діяльності взяли собі за тактику безперервне маневрування, - говорилося в інформації Сумського обкому партії ЦК КП(б)У від 31 серпня 1944 року, - безупинний рух селищами та селами, напади на гарнізони каральних експедицій фашистських загарбників...» [120, с. 256].

Тим часом по селах окупанти взялися наводити «новий порядок». Осінніми ночами поліція хапала людей. Активістів одправляли в райцентри і після катувань у гестапо прилюдно вішали або розстрілювали.

Підпільники багато працювали з юнаками й дівчатами. В грудні 1941 року окупанти вперше на Глухівщині звернулись до молоді із закликом «добровільно» їхати до Німеччини.

Над селом нависла загроза вивезення юнаків та дівчат на роботу до Німеччини. І з цієї, здавалось, безвихідної ситуації підпільники знайшли порятунок. Підмовивши лікаря, староста оголосив, що більшість молодих слоутчан хворіють на туберкульоз.

Тим часом, сподіваючись зв'язатися з партійним підпіллям або знайти партизанів, до рідного села прибували люди, які давно виїхали звідти, - комуністи, командири Червоної Армії, що потрапили в оточення або втекли з полону. Частина з них жила легально, дехто переховувався в родичів.

Як раз після в середині листопада 1941 року з рейду до станції Ворожба, де під укіс було пущено не один ворожий поїзд та після невеличкого перепочинку в Спадщанському лісі і зустрічі з С. Ковпаком та С. Руднєвим харків'яни повернулись в Слоутські ліси [119, с. 102].

Вони як і глухівчанин проігнорували пропозицію Ковпака до об'єднання. Ще 19 жовтня П. Кульбака разом з комісаром О. Білявським на запрошення Ковпака прибули в Спадщанський ліс на нараду. Разом з ними зібрались командир Воргольської групи Кириленко, Конотопського загону – Кочемазов, а також командир Харківського загону Воронцов і комісар Гутаров та представники Шалигинського загону Матющенко, Фесенко та Якименко [62, с. 49-50].

На цей час до путивлян вже приєдналися п'ять партизан, що залишились від Конотопського загону. Ковпак пропонував боротися спільними силами, допомагаючи один одному [3, с. 66]. Не відомо чим би закінчилась ця нарада, але її було перервано наступом двох фашистських танків до Спадщанського лісу.

Очевидно ватажки не хотіли йти поки що «під Ковпака». Наприклад таку думку висловлює командир 1-ї оперативної групи шалигінців Іван Володимирович Манжос: «В гурті було безпечніше, однак, коли в жовтні зайшла мова про об'єднання загонів під єдиним керівництвом, ні наші товариші, ні глухівчани на це не пристали, вважаючи, що кожен загін повинен мати своє місце дій» [11, с. 62; 66, с. 2].

«Мені, в той час ще малодосвідченому партизану, було незрозумілим, - згадував в березні 1958 року ті події Петро Кульбака, - як невеличкий загін в 30–40 чоловік може відбити наступ двох танків, що йшли прямо до штабу».

Але через 17 років після тих подій ватажок глухівських партизанів стверджував, що він приєднався таки до Ковпака: «після такої зустрічі я впевнився, що з таким командиром можна сміливо йти в бій. Моя група глухівських партизанів приєдналась до загону С. Ковпака» [65, с. 2].

Але це було дещо не так. Об'єднались лише в січні наступного року, а поки глухівці відразу ж повернулись в Слоутський ліс. А харків'яни, побувши декілька тижнів з путивлянами, пішли ввечері 8 листопада також в сторону Слоута, навіть не повідомивши про це Ковпаку і Рудневу [3, с. 86].

О. Румянцев в своєму щоденнику записав, що 20 жовтня, на нараді командного складу Глухівського, Шалигінського і першого Харківського загонів було прийнято рішення, що Глухівський та обидва Харківські загони разом передислокувати далі в Слоутські ліси. Разом у трьох наших загонах налічувалося 85 чоловік [100, с. 2].

Сам С. А. Ковпак до цього віднісся різко негативно: «нерозумне рішення командирів цих загонів – результат їх тактики «строкої конспірації та збереження сил» до приходу Червоної Армії. З такими поглядами небезпечно залишатись у Спадщанському лісі... Свої загони вони заводять у лісову глухомань і звідти час від часу висилають на диверсії невеличкі групи» [62, с. 61].

Через декілька днів Перший харківський загін повернувся в тил і встановив зв'язок з нашими партизанами.

Керівник Першого Харківського загону М. Воронцов походить з Хмельницької області. Рано залишився без батьків, тому з 1918 року воював сім років в Червоній гвардії. Там же з подачі Г. Котовського навчився грамоті. Уже в 1930-х роках навчався в Москві в школі снайперів, згодом на курсах удосконалення командного складу. В 1937 році Микола Йосипович переїхав в Лозову під Харковом, де його обрали головою райради Тсоавіахіму, де він і працював, аж поки Харківський обком партії не запропонував йому очолити партизанський загін [119, с. 96].

Але важче було утримати в таємниці перебування під Слоутом загону партизанів. Німецька розвідка робила все можливе аби встановити місце перебування зниклих з-під Зазірок партизанів. Почали нищпорити шпигуни. Про це стало відомо випадково.

Проводячи диверсію на шляху Терещенська–Глухів, Г. Слоєв та П. Світненко обстріляли легкову автомашину. У вбитого гітлерівського офіцера знайшли лист. В ньому говорилось про агента гестапо, яку спеціально перекинули з Гомеля до села Шевченково з метою пошуку

партизанів та вистежуванням співчуваючих їм підпільників. Наступної ночі ворожу запроданку було знайдено і знищено [106, с. 3].

Якось з розвідки повернулись Григорій Слоєв і Андрій Коваленко. Не принесли нічого втішного, хіба що сумку з листами. Іван Лисиця зацікавився ними:

- А ну, Сеню, - звернувся він до Хотинського, який знав німецьку мову, - обнюхай кожен папірець, чим він пахне.

Серед цілого вороху кореспонденції він знайшов цікавий: «Вельмишановні пані вчителька, фюрер ніколи не забуде ваші послуги... ми сподіваємось і в подальшому на допомогу і сприяння...»

На світанку, її, невисоку блондинку з холодними блакитними очима, привели до лісу. Вона сиділа на пні з скрученими назад руками і з люттю шипіла:

- Сьогодні вас знищать, експедиція вже вирушила з Глухова [24, с. 77].

Її слова були правдивими. 21 листопада до Слоутського лісу, по її ж наводці, і з'явилися німці.

У районі села Чорториги (зараз це Шевченкове Березівської ОТГ Шосткинського району) загін Воронцова зіткнувся з німецькою військовою частиною. Бій тривав дві години. Партизани знищили вісім автомашин, убили вісімдесят ворожих солдатів, а група підричників 31-літнього Василя Яремчука пустила під укіс на залізниці Глухів–Шостка ешелон з двадцяти двох вагонів [119, с. 102].

Згодом саме за диверсійну діяльність на залізниці Василю Максимовичу, командиру спеціалізованого диверсійного загону було присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу [57, с. 35]. Відповідний Указ Президії Верховної Ради СРСР було видано 7 березня 1943 року [87, с. 347].

«В листопаді 1941 року. Харківський партизанський загін імені Котовського йшов рейдом, - згадував у травні 1983 року ветеран війни полковник авіації у відставці Михайло Григорович Воскресенський, який був

очевидцем і учасником тих подій. - В районі села Слоут зупинились на відпочинок в землянках в двох кілометрах від хати лісника.

Група мінерів підірвала ешелон з танками. У звільнені від мін сані з німецької відкормочної бази взяли на зворотному шляху мішок борошна та порося». Сутички продовжувались іще декілька днів. Німецьке командування після диверсій на залізниці Глухів – Шостка та загибелі багатьох німецьких солдат боялось, що тут в оточенні блудить регулярна частина червоноармійців.

За директивою Геринга, виданою 16 жовтня в разі диверсії партизан дозволялось жорстоко розправлятися з мирним населенням. «Кожен росіянин (так ворог називав усіх жителів Радянського Союзу – *Авт.*), що наближається до залізничного полотна, що охороняється, ближче ніж 1 тисячу метрів, повинен був розстріляний, - говорилось в німецькому документі. – Кожен росіянин, якого затримують під час диверсії на залізниці живим, повинен бути повішений на телеграфному стовпі залізниці.

При диверсійному акті проти залізниці, успішному чи ні, населені пункти, що знаходяться поряд, згідно останньому положенню, повинні бути спалені. Чоловіки повинні бути розстріляні, жінки та діти відправлені в табори» [57, с. 39].

Тому до «очистки» Слоутського лісу були прислані спеціальні німецькі каральні війська, про те що у Слоутському лісі розташувались партизани довідалось гестапо. У селах довкола розпочались облави і арешти підпільників.

І нова влада з німецькою педантичністю карала жителів сіл, що мали необережність тут жити на своїй землі. Чому хвиля ворожої ненависті вперше на Глухівщині була направлена саме на Барське? Ми припускаємо, що причин тут, щонайменше дві. По-перше хутір був невеликим. І до того ж його жителі допомагали партизанам, що отаборились зовсім тут поряд в Слоутському лісі.

Про розгортання Руху Опору, про діяльність командира роти Глухівського партизанського загону П. Вислого написано і вийшло з друку

кілька книг. На жаль не побачили світ його спогади. Вже згадуваний А. Голуб в своїй книзі «Пам'ять дитячого серця» наводить свідчення партизанського ватажка, які він ретельно занотовував під час коротких привалів:

«Тут, у Слоутському лісі, поряд з хутором Барським нам довелося прийняти перше бойове хрещення. Це сталося 21 листопада, - згадував командир роти Глухівського партизанського загону Петро Вислий. - Зранку в таборі панував спокій. Люди ходили в наряди, розвідку, на перші бойові завдання.

А десь перед обідом, тільки-но партизанські пекарі розтопили піч в хаті лісника (Івана Буцика – Авт.) і замісили тісто для випічки хліба – з боку Слоута раптом пролунали кулеметні черги, почалась безладна стрілянина. Це за доносом зрадника в ліс прийшли карателі. Саме партизанським пекарям першим довелося вступити в нерівний бій з загonom фашистів [24, с. 130].

«...Вранці командир вишикував біля землянки загін і запитав:

- Хлопці, хто вміє хліб пекти?

У відповідь мовчання. Я згадав дитинство, бабусю Віру. Як спритно в квашню засипала муку, заливала водою, місила, - згадував на той час партизан Харківського загону імені Котовського М. Воскресенський, - Я лізу на грубку, слухаю, як дихає тісто, коли здійсмається до краю, я повідомляю: - Бабуся, тісто готове!

Вона розгрібає вугілля, насипає на лопату борошна та кладе порцію тіста. Один рух лопати – і тісто в печі. А потім запахне свіжим хлібом. Смакота!

- Я зможу! Я був наймолодшим, після приземлення у мене був перелом хребця. Тільки почав ходити без милиць і дуже хотів щось зробити для загону.

- Миколо, підемо, - звертаюся як льотчику Калініну. - Літати, і те навчилися; а хліб якось зробимо. - Ходімо, - махнув рукою Микола. На допомогу нам виділили Павла Берка. Поки ми збиралися, партизани розпалили багаття і почали змолити поросю. Сипалися жарти над нами -

самодіяльними пекарями, пропозиції, як краще змолити. Все як у найкращі мирні дні. Тільки для колишнього безпритульного Сашка Глазкова це було в новинку.

- Може, його обібрати; як зайця, - під загальний сміх запропонував він. Сашко був улюбленцем загону, хоч зовні нічим не виділявся. Я з ним познайомився, коли він повернувся із завдання, підірвавши вантажівку з фашистами. Зупинився біля багаття, показав трофеї – сумку німецького офіцера. Потім я запам'ятав його на переправі. Підійшли з обозом до вируючої річки, біля берегів уже льодок. Неподалік йдуть німецькі колони, затримка смерті подібна, але ніхто не наважується лізти у крижану воду. Сашко знайшов мотузку, закріпив за пень і поплив на другий берег, справа пішла.

Сашко ніколи не сумував, у найважчій обстановці знаходив вихід, за це його та Василя Яремчука довгі роки після війни згадував С. Ковпак.

Прихопивши шматок м'яса, вирушили. На шляху до нас приєднався Батрак із сусіднього загону, вони теж роздобули муки.

І ось ми в покинутій хаті лісника. Тріщать дрова, грубка дихає теплом, спокоєм і світлом. Тісто поставлено "доходити", смажитья свинина з картоплею. На візку під'їхав Гриша Кошеленко за сіном для коней. Чорні вуса прикрашають його рум'яне обличчя, чорний кожух ладу сидить на його міцній фігурі. За ним під'їхав кінний розвідник, посланий до Слоута. Побачивши недалеко підозрілих людей, він сказав нам і поїхав доповідати командиру.

Гриша набрав сіна і теж збирається їхати. Запрошуємо почекати спекотне. – Відкрили ресторан «Берко та Ко» – жартує він. - Це, мабуть, німці на запах ідуть. - І регоче, показуючи гарні білі зуби. Кинувши шапку на потилицю, стебнув лозиною коня. Так і запам'ятав я його на все життя.

- Якись люди лісом ходять, - зайшов вартовий. – Подивіться! Берко вийшов, не вертається довго. Калінін одягає гімнастерку та реглан, виходить на ганок. З криком: «Миша, німці!» повертається та вистачає гвинтівку.

Ланцюг німців з автоматами на повний зріст, півкільцем оточує хату. Вихід тільки через невелику галявину, обкопану канавою. На середині галявини свист куль змусивши залягти», - вів далі М. Воскресенський.

За іншими даними харківські радисти в ті хвилини розгортали свою апаратуру для роботи з «Центром». Есесівці вже стріляли з мінометів, і радистам довелось поспішати, щоб сховати радіостанції. Вибухом міни радіоприймач Сашка Хабла був пошкоджений.

Радисти встигли сховати упаковки за деревами, прикрити їх мохом, щоб зайняти свої місця в обороні. Під час однієї з ворожих атак був поранений радист Петро Коломієць із загону М. Воронцова [90, с. 2].

Кульбака з бійцями поспішив на допомогу. Зав'язався жорстокий бій. Гітлерівці батальйону з полку «Велика Німеччина» обрушили зливу кулеметно-автоматного вогню. У партизанів, що розмістились на примітивних позиціях, у відповідь працював кулемет Світненка та рушниці двадцяти п'яти бійців [24, с. 130].

У партизан було лише три ручних кулемета та гвинтівки [119, с. 104]. Склалось скрутне становище. Німці обходили партизанів з флангів. На окремих ділянках дійшло до рукопашних сутичок. Та ось почулося гучне «ура!». Це у тил ворога вдарили шосткинці та харків'яни. Глухівчани на чолі з П. Кульбакою, відімкнувши багнети, піднялись в атаку [24, с. 131].

«Німці зайняли хату, б'ють із кулемета, – згадував М. Воскресенський. - Качусь ліворуч у канаву, за мною Калінін. Батрак втратив окуляри, весь вогонь на нього. Відстрілюємося, кричимо: «Батрак, сюди, сюди!» Дід біжить до нас. Повзем уздовж канави, потім через густий сосняк до дороги.

Ліворуч із гвинтівкою біжить Василь Яремчук. Кричимо: «Стій, сюди не можна, на дорозі засідка!»

– Німці льотчиків схопили, кричить Яремчук, не розуміючи, що це ми і є та ховається у лісі. Виявляється, Берко з цими двома вбіг у землянку і впав. І всі без команди кинулися на допомогу. Наймолодші, найхоробріші випередили всіх і... нарвались на засідку. Зав'язали бій у нерівних та

невигідних умовах. Яремчук обійшов галявину праворуч, розстріляв в упор командира карателів та його ординарця. Рибалка з ручного кулемета знищив кулеметників, що засіли на горищі. Хата спалахнула. Німці кинули частину трупів і відступили...»

У літературі різняться інформація про кількість німців. На думку дослідника історії Глухівського партизанського загону Анатолія Голуба загін фашистів налічував понад 350 чоловік [24, с. 130].

Хоча сам командир загону П. Кульбака та Т. Строкач говорять про 500 гестапівських карателів – «головорізів», що наступали на партизанські позиції [66, с. 2; 119, с. 104].

Дослідник В. Сиряченко говорить, що близько 100 фашистів оточили будинок де партизани Харківського загону ім. Котовського Воскресеньський та Калінін пекли хліб [117, с. 73].

«Ми підібрали загиблих Глазкова та Коваленка, тяжко пораненого в живіт та груди Петра Коломійця, – розповідав про наслідки бою М. Воскресеньський. - Красивий, чорнявий у смугастій закривавленій тільнику він без стогна лежав на столі.

-Вірочка, не витрачай бинти, мені вже не треба ... Хлопці, дострелить мене, дуже прошу. Вам треба йти. Скоро німці тисячею прийдуть. Ну, що не наважуетесь? Гаразд, прощайте, я сам помру, - обвів усіх поглядом і заплющив очі геройські чорноморські моряки.

Віра в такт пульсу махає головою – все рідше. -Всі! І зі сльозами перша прощається з Петром. За нею витираючи сльози, прощаються решта.

Поховали героїв на лісовій галявині між землянками. Скларов покривши тіла червоною тканиною. Могили замаскували листям. Почався сильний снігопад. Харківські загони Воронцова та Горбешка рушили в дорогу...»

Нині відомі імена сімох загиблих партизан – вони перепоховані у Слоутській братській могилі. Це бійці Харківського партизанського загону Глазков Олександр Іванович, киянин Коломоєць Петро Минович, Кошеленко

Григорій Григорович та бійці Харківського партизанського загону імені Хрущова Абрашкін Яків Васильович, Файда Семен Іванович, Комаровський Микола Михайлович та Щербаков. Мужність і стійкість показали в цьому бою партизани Г. Слоєв, І. Єресь, С. Хатимський та інші [66, с. 2]. Атлетичної будови, русявий, сіроокий, широкобровий велетень, він (П. Кульбака – Авт.) має надзвичайну фізичну силу [11, с. 50].

Бій тривав до самого вечора. Ворог відступив, залишивши на полі бою 29 карателів, але й 8 наших хоробрих бійців загинули в цьому бою, - писав у своїй книзі Г. Базима [3, с. 86; 119, с. 104]. Відомі імена лише трьох з них. Це партизани 35-річний Григорій Григорович Кошеленко, 28-річний Олександр Іванович Глазков та Петро Коломієць.

Хоча сам командир загону П. Кульбака говорить, що німці залишили на полі бою 27 убитих солдатів і офіцерів і поспішно відступили [66, с. 2]. До пізньої ночі партизани збирали трофеї. Підбирали 17 автоматів, 50 гваинтівок, 2 ручних кулемети [17, с. 3].

Учасник бою П. Світненко, говорить, що «після жорстокої сутички партизани розгромили гітлерівців і вбили офіцера, який командував їхнім загonom. Разом з нами в бою брали участь партизани Харківського і Шосткинського загонів, які незадовго перед тим приєдналися до нас» [114, с. 2].

Партизани з честю витримали бойове хрещення вогнем і будучи в меншості відбили каральний загін. Гітлерівці ще двічі намагалися оточити партизанський загін, але йому вдалося вийти з ворожого кільця і під покровом ночі вислизнути з пастки і піти на північ у Брянські ліси.

Колишній начальник штабу Глухівського партизанського загону, а в той час командир розвідки, Іван Єрофійович Лисиця згадував в 1980 році: «...прийшло повідомлення, що підтягується колона біля 700 гітлерівців. Становище ускладнювалось.

- У нас єдино правильний вихід, - сказав тоді комісар (О. Білявський – Авт.), щоб уникнути розгрому, треба відійти на Брянщину, відірватись від

ворога, сплутати його плани. Але надовго ми піти не можемо – наша міць в підпіллі, людях, які підуть за нами» [69, с. 4].

Разом з Глухівським загonom на північ пішли з обозом загін Воронцова та Перший Харківський загін [24, с. 131]. Партизани Шосткинського загону частково перейшли до складу глухівчан, а деяка частина перебазувались у ліси під Лушники [58, с. 216]. На місці формування партизанського загону у 1966 році був установлений обеліск «Слава народним мстителям».

Напередодні жовтневих свят на початку листопада 1941 року партизани вони пішли на північ, щоб перейти лінію фронту, у свою авіачастину, пообіцявши ще прилетіти [24, с. 129, 194]. Так і потрапили в Слоутський ліс разом з харків'янами.

1. 3. Окупаційний режим на Глухівщині восени 1941 – на весні 1942 років

Розлючені невдачею, фашисти зігнали злість на мирних жителях, що жили в поселеннях Слоутського лісу. Першим через чотири дні після бою постраждав хутір Барський Шевченківської сільської ради, а через три з половиною місяці була спалена і партизанська Гута. Всього шість хуторів (Гута, Каплиця, Терebenь, Язвин, Кушкін і Барське), більше 250 мирних жителів [3, с. 85].

25 листопада 1941 року фашистські жорнова вперше прокотились по нашому краю. Гестапівці показали свою силу в навколишніх селах Слоутського лісу, оточивши його за ці дні з усіх боків.

Зранку по селах з допомогою місцевих поліцаїв провели облави: всіх хто допомагав партизанам схопили, а тим хто знаючи про репресії втекли до партизан чи затаїлись спалили будинки. Але найбільш перепало хутору Барському, жителі якого згоріли живцем.

Роботящим, веселим і співучим вважався хутір Барський. Це було посправжньому райське місце. До війни сюди приїжджали родинами на відпочинок міські жителі. Красиві місця, цілюще повітря. В садах – фрукти, на городах – овочі, в сараях – корови, на подвір'ї усяка птиця, в лісі – ягоди, гриби, в річці – риба [104, с. 3].

А неподалік через дорогу заглухли в гущавині старих сосен кущі черемухи. Говорять, що саме у цьому місці вечорами збирались парубки та дівчата, грали музики, лунали пісні. Приходили до них у гості молодь з хуторів *Матлах та Білої Гори*. Село жило і розвивалось. Поки не завадило жорстким карателям. Єдина провина, що люди з Барського, поставляли продукти партизанам.

«Після жорстокого бою партизанів з німцями неподалік хутора батьки жили у великій тривозі, - згадує Дмитро Максимович Нечай (1933-1999), який на той час закінчив 1-й клас. Він єдиний хто із жителів Барського залишився в живих. Його восьмирічного хлопця мати відправила з дорученням до родичів на хутір Матлах. Там жили батькові сестри, брат, дідусь і бабуся. – Я виконав її прохання і заночував у дідуся. Вранці наступного дня заспішив до Барського. Надворі вже сніжило, дув холодний вітер. Дійшов до містка через річку Есмань, який лагодили діди, і присів погрітися біля вогнища [24, с. 131].

Раптом побачили, що з Барського їдуть вантажівки з німцями до 8-ї бригади у *Вороніному хуторі* по Собичевському шляху. Там люди були на роботі. Провівши поглядом ворожі машини, хлопчик лугом попід лісом пішов до свого хутора. Та раптом німці повернулись у Барський [104, с. 3].

Відчувши щось недобре, я підхопився і накарячках попрямував до лісу. Перед самим хутором почув автоматичні черги, посвист куль і несамовиті крики людей. Налякавшись до смерті, я щосили побіг на Матлах до родичів.

З дідусевої садиби було видно, що хутір горить і клубок чорного диму високо піднімається над лісом. Але як ми не вдивлялись ми вдалечінь, жодної людини з хутора не побачили. Всю ніч провели в тривозі за рідних і близьких,

а наступного дня разом з іншими хуторянами поїхали на бригаду, а з неї до Барського.

З острахом підїхали до нашого подвір'я, що стояло на краю хутора, і нам відкрилась страшна картина: на згарищі сиділа уціліла собака і, піднявши голову до неба, протяжно і жалісно завивала. На місці хат лишилися одні головешки. Там, де була клуня діда Табали, лежали обгорілі скелети людей. Дві доби фашисти не дозволяли хоронити по-звірячому знищені безвинні жертви.

Я пізнав матір по алюмінієвому гребінцю на голові, а батька по шматку кожуха, що носив в ці холодні дні, а братів так і не вдалось розпізнати серед трупів» [24, с. 132].

Проти хуторян було споряджено каральний загін з місцевих запродавців та мадьяр. Хутір Барський оточили зненацька і нікому не дали можливості втекти. Карателі не пожаліли ні малих, ні старих. Облили хати бензином, а жителів зігнали до клуні в центрі хутора. Старих людей виносили на ковдрах і вкидали у палаючу клуню. В один миг загинули 34 мирних жителі хутора Барського.

В клуні заживо згоріли всі сім сімей Білашенків, Буциків, Дещенків, Максименків, Матьковських, Нечаїв та Табали з нещасного Барського [46, с. 3; 72, с. 4].

У Глухівському районі це найперша і найстрашніша каральна акція фашистів. Розправлялись з малими і старими, бо боялись? Чи стирали з лиця землі, щоб не було людської пам'яті?

Спробували втекти до болота юнаки Петро Табала і Олексій Дещенко, але їх зрізали кулеметною чергою. Мертвих їх притягли за ноги назад і повкидали в полум'я.

Як милувались німці трирічною дівчинкою Ньюрою Максименко, що спускалась на санчатах з пагорбка. А намилувавшись, - схопили дівчинку і живцем кинули у вогонь.

Колгоспного сторожа Тараса Яковича Табалу за зв'язок з партизанами карателі прив'язали до сосни поруч з побудованою ним клунею. На його очах рідних і односельчан кидали у вогнище, сина Петра, а хвору доньку Анютку винесли з хати на простині, і розгойдавши, кинули у палаючу клуню.

А потім відвезли в Глухів, де катували в застінках гестапо. А після цього два дні з табличкою на шиї з написом «Червоний партизан» його на вірьовці водили вулицям і на третій день 28 листопада повісили на шибениці в центрі міста [104, с. 3].

Дослідник А. Голуб посилаючись на свідчення очевидців стверджує, що в пам'ятнику «Партизанам Глухівщини» (ФОТО) скульптор І. Горовий викарбував образ якраз Т. Я. Табали [24, с. 132]. З 1973 року трьохметровий партизан з піднятим вгору автоматом стоїть на чотирьохметровому постаменті [41, с. 191].

Такі трагічні події не можна забути.

Вічним болем вони ятрьть серця.

Яма на місці спаленої клуні Тараса Табали стала для жителів Барського вічним пристанищем і братською могилою. Спочатку тут стояв дерев'яний хрест, згодом з 1957 року - цегляний пам'ятник з куполом та зіркою зверху. Потім в районному масштабі його замінили кам'яною брилою та обгородили залізним парканом. А попередній цегляний куб відтягли бульдозером на Матлах тут же в якихось 100 метрах. На початку 1990-х вже було не до увічнення, брилу убрали.

Згодом районна влада тут установила новий пам'ятник. Знімається полум'ям зруб сільської хати. А ніби через полум'я постає чорний хрест. Внизу на плитах напис «В пам'ять безвинним жертвам фашизму – жителям

Барського спалених окупантами 25 листопада 1941 року». На другій плиті імена загиблих. Згадаємо їх і пом'янемо через багато років.

Село після війни так і не відродилось. Лише примарні залишки призьб будинків по яких буйно ростуть старі сосни і через сім десятиліть де не де нагадують про те, що тут було село. І лише високий осокір біля якого знаходилась хата Нечаїв на околиці колишнього хутора як німий свідок страшних подій потиху поскрипує похитуючись від вітру.

На місці де згоріла клуня і зараз навіть не росте ліс. Єдиним живим свідком тієї події про яку вже чомусь забувають стоїть стара покручена і здичавіла груша та яблуні. Не дивлячись на великий проміжок часу вони місцями вже поломані вітрами, але все стоять і стоять, нагадуючи про ту страшну подію. (ФОТО). Говорять, що вони так рясно цвіли весною 1941-го.

На околиці Барського кожної весни квітує барвінок. Там, де були хати хуторян вже не видно кущів бузку і красивих жовтих лілій. Нема вже а ні квітів, а ні людей. Лише людська пам'ять та відновлений нещодавно пам'ятник з прізвищами можуть нагадати що сталося в густому лісі в листопаді 1941-го.

Партизани йшли на північ, а рідний край нагадував першою сутичкою з ворогом і заревом над Барським. Не дивлячись на змушений відступ глухівські месники раз у раз навідувались в села довкола своєї колишньої лісової бази в Слоутському лісі.

Глухівський загін, - за інформацією А. Голуба, - через кілька тижнів рейдування отаборився біля хутора Скрипкіне Середино-Будського району. З

кожним днем до загону вливалася свіжа підмога, його ряди подвоїлись [24, с. 39].

Хоча Сидір Ковпак зі слів Петра Кульбаки стверджував, що кількість глухівців перед об'єднанням була маленькою лише 24 бійці [59, с. 60].

Перший свій бій 7 грудня 1941 року, не дивлячись на спробу карального загону ворога оточити неукріплений табір глухівців біля хутора Скрипине, вони витримали з честю. Німці маючи чисельну перевагу відступили. Відзначились бійці П. Вислого і, зокрема, кулеметники П. Світненко та А. Бондаренко. Вночі народні месники вирушили в рейд на рідну Глухівщину, де об'єднались з ковпаківцями [24, с. 40].

Редактор газети партизанського з'єднання О. Сабурова Іван Гридчін стверджує, що Глухівський загін не пішов з урочища Крести на Брянщині на північ в Брянські лісі, а повернувся додому – до Слоута: «залишатись на місці було небезпечно: дуже великі сили зосередив ворог проти виявленої ним бази» [29, с. 3].

Командир розвідки Глухівського партизанського загону І. Лисиця, в 1980 році згадував, що загін через два тижні (тобто на початку грудня 1941 року) повернувся у рідні місця [69, с. 4].

С. Ковпак також уважав, що Глухівський партизанський загін зимував в Слоутському лісі. Пробратись самостійно в Брянський ліс їм не вдалось: «Вони потрапили в оточення і ледве вибралися з нього лісовими стежками. Після того глухівці осіли в Слоутських лісах, збудували там землянки і, як висловився Кульбака, «добре законспірувалися» - виходили з лісу тільки тоді, коли сліди замітав сніг» [59, с. 89-90].

Свіже лісове повітря від пахоців сосни рятувало партизан від хвороб. «Навіть хворі на виразку шлунка не скаржились. А такі розповсюджені хвороби, як грип, малярія, ангіна, майже ніколи не чіплялись до партизанів. Ось я, наприклад, - згадував відомий партизанський ватажок Олексій Федорович Федоров, - до війни та й тепер, після війни, часто хворію на ангіну, а в лісі - жодного разу. І це характерно не тільки для нашого загону.

Гарт, стерильне повітря – ось що оберігало партизанів від інфекційних хвороб. Подібно до полярників, найчастіше ми хворіли на ревматизм, цингу, пелагру, фурункульоз і особливо терпіли від зубного болю» [127, с. 347].

У лісових районах партизанські загони нараховували 100 і більше бійців [124, с. 296]. Завдання партизанської боротьби весь час ускладнювалось. Перші бої показали, що дрібними силами боротись з добре озброєним ворогом дуже складно.

У грудні диверсійна група Лисиці–Єресь–Михеєва та Мартинова до якої приєднався Г. Слоєв знищила міст на дев'ятому кілометрі перегону Глухів-Терещенська, тим самим залізниця була виведена із ладу на 12 днів. Тоді ж на Терещенській спалили нафтобазу, знищили кабель зв'язку біля хутора Кушкін, який гітлерівці проклали з Києва до Москви з розгалуженням на Шостку і Глухів [13, с. 3].

В Глухові і в навколишніх селах лютував терор. Сувора зима з морозами стояла надворі. Гнітюче повільно йшов час. В цей рік мені добре запам'ятався грудень 1941-го і холодна новорічна ніч, - поетично описував у своїх спогадах О. Рум'янцев. Під Слоутом сосновий бір, а там заметені снігом землянки партизанів. Десятка два моїх друзів і всіма любимий чергуючий «максим». Новорічна ніч була морозна, сосняк, укутаний пухким снігом, в місячному сяйві виблискував сріблом...

Новорічна вечеря була скромна. На всіх пара буханок хліба, що принесли хлопці з Слоута, по цибулині на брата ти кисет тютюну на всіх. Нічого не вдієш – відсвяткували чим було. Потім скрутили по «самостійній» флотській цигарці. Тютюнець на війні продукт, який дорого коштує, ціну собі знає.

Не дивлячись на те, що було вже давно за північ, розмова не кінчалася. І не раз говорив С. Мартинов, звертаючись до хлопців: «От звільнять Глухів наші і такий бал закатимо, так відсвяткуємо Новий рік – на все життя запам'ятаємо». Ваня Міхеєв і Хотимський посміхались. На зміну спогадам народжувалась пісня. Її звичайно затягував Гриша Слоєв... [94, с. 1].

В 1942 році гестапівці стратили Є. Задка, А. Мечеченка, М. Табалу, І. Шутка, Д. Фесенка, Д. Гапоненка, П. Овчаренка, І. Бортка, О. Огієнка, а також Ф. Грибка. Загалом у Слоуті за час окупації було розстріляно і повішено 80 чоловік. Загалом на Глухівщині постраждало від німецької окупації 14 296 мирних жителів [28, с. 3].

Втім місцеві поліцаї з новою адміністрацією були не в змозі утримати народний супротив. Тому у лютому 1942-го фашисти кинули на боротьбу з загонами Сумського партизанського з'єднання 105-ту угорську окупаційну дивізію та частини 200-ї угорської бригади, перекинуті спеціально для цього на Сумщину з Курського напрямку [62, с. 111; 81, с. 255]. З середини лютого вони концентрувались не лише в Глухові, Шалигиному, Путивлі і Кролевці, а навіть у селах навколо Слоутського лісу – Землянці, Чорторигах та інших хуторах [22, с. 4]. Підкріплені мадярами та розлючені сміливими діями партизан, німецька польова жандармерія, поліція та «козачки» почали лютувати по селам ще з більшою силою.

Було оголошено мобілізацію всіх дорослих чоловіків у поліцію. Хто не бажав, того розстрілювали або відправляли до концтаборів Глухова або Шостки.

До кожного двору був приставлений персональний «опікун» з числа запеклих поліцаїв [59, с. 61].

Розділ II

Набуття організаційних форм Руху Опору на Глухівщині в 1942-1943 роках

2. 1. Вхідження Глухівського партизанського загону до складу Сумського обласного з'єднання

З початком 1942 року малочисельні Глухівський і Шалигинський загоны об'єднались з Путивльським і Конотопським. Трохи пізніше до них приєднався Кролевецький загін, створивши партизанське з'єднання під командуванням С. Ковпака та С. Руднева [24, с. 11, 125-126].

Це все відбувалось якраз в Слоутському лісі, який вкотре став прихистком народних месників.

Анатолій Голуб засвідчив, що путивляни на чолі з С. Ковпаком, 9 січня 1942 року, захопили лісову Гуту і отаборились там на постій. Вони привезли з собою листівки зі зведенням радінформбюро, з яких люди дізнались про розгром німців під Москвою [24, с. 195].

Але сам С. Ковпак стверджував, що зупинились вони в Слоутському лісі на кілька останніх днів січня, з трепотом в душі згадуючи про цей епізод, про його тодішніх жителів, народних месників.

- Є в Слоутських лісах хуторець Гута. Ми пробули в ньому всього кілька останніх днів січня, але він став нам рідним. Тут наш загін зустріли лише діди. Вони зразу ж розхвастались:

- А в нас, товариші, теж є свої хлопці!

«Своїми хлопцями» на Україні називали тоді партизанів.

Питаю:

- Де ж вони?

Шепочуть на вухо:

- В лісі, недалечко тут. Та ми зараз покличемо до тебе їхнього командира. Може, чув – товариш Кульбака? [59, с. 59]

Легендарному партизанському ватажку на той на виповнилось 54 роки, за плечима була перша світова і громадянська війни.

Колишній партизанський мінометник, уродженець с. Уздиці Євген Мельниченко говорив, що Ковпак дуже любив молодь: «і ми, молоді, тягнулись до нього, вважали його за батька. Там де був Сидір Артемович, ми нічого не боялись» [75, с. 2]. Народні месники любовно його називали «Дідом».

Це підтверджує і сам прославлений партизанський командир. «Коли почалася війна, мені йшов п'ятдесят п'ятий рік, - згадував в своїй книзі двічі Герой Радянського Союзу С. Ковпак. – Діти звали мене дідом. Але яке це мало значення!» [59, с. 10].

Дійсно, путівляни походом в рідні краї на день зупинились в лісовій Гуті. А зустріч з глухівчанами Кульбаки і шосткинцями Ф.Тидня, що зимували в Слоутському лісі як раз відбулась два тижні по тому, все там же в Гуті. Тут путівляни відпочивали майже тиждень.

Об'єднатись «допомогли» німці. Їх наскок на санях 20 січня з села Шевченково відбили разом і путівляни на околиці Гути, і глухівчани на *хуторі Терebenь* [24, с. 196].

По дорозі до колишнього хутора Барського у сосняку – криниця. Вода в ній чиста і прозора, як цілюще джерело. То славнозвісна криниця. На цьому місці в січні 1942 року відбулась запекла сутичка партизанів з ворогом... Група месників поверталась із розвідки. Зайшли партизани до хатини лісника. Фашисти помітили їх і оточили оселю. Після перестрілки настала тиша.

- Здавайтесь!, - гукнули вороги.

У відповідь пролунали постріли. Фашисти сховалися. Пострілів не чути. І враз гримнув вибух... Другий. Все змішалось в шаленому вирі землі, диму і людської крові.

Якраз на різдвяні свята партизани вперше про себе гордо заявили і в Слоуті. Вони пролетіли вулицями села на конях наче вихор. Німці разом з поліцаями просто втекли до Глухова

Сам С. Ковпак згадував, що разом з Глухівським загonom путивляни 22 січня 1942 року «провели дві операції по розгрому ворожого гарнізону в селі Слоут та знищенню залізничних мостів на магістралях Москва – Київ між станціями Маково і Терещенська та на перегоні Глухів – Маково» [62, с. 97]. Групою мінерів керував начальник штабу Путивльського загону Микола Михайлович Курс, а розвідниками – помічник командира розвідувальної групи лейтенант Афанасій Бивалін [107, с. 2].

Як раз в цей час, в другій половині січня навідались в свою базу біля Барського розвідники на чолі з І. Лисицею. Підпільники повідомили, що путивляни хотіли зустрітись з глухівчанами.

Комісар загону О. Білявський, командир розвідки І. Лисиця та партизани І. Єресь та С. Хотимський виїхали на розвальнях до найближчих сіл. Побувавши у діда Самохвалова у Гуті, подались до мірошника І. Близнюка у Крутишине. Узяли зведення, навантажились борошном, продуктами. Коли повертались, побачили обоз, що в'їжджав до Гути. Непомітно проїхали до Самохваової хати, що стояла на краю села:

- Хто такі – не знаю, - сказав дід, - з'ясую – повідомлю...

Другого дня до командира загону П. Кульбаки вартіві привели двох затриманих хлопчиків. Підпільник сповіщав: «Прибули путивльські та конотопські партизани, розшукують глухівчан і шосткинців». Того ж вечора Лисиця і Білявський знову поїхали до Гути.

Вночі їх провели до хати зв'язкового глухівчанина О. Кобця, де розмістився штаб путивлян. Їх зустріли С. Ковпак, С. Руднєв, Г. Базима. Познайомились, поговорили. Путивляни повід осли, що є наказ Ради оборони, щоб загони об'єднувались, виходили на відкриту рейдову боротьбу з окупантами.

- Перекажіть Петру (Кульбаці – авт.), щоб сьогодні ж був у мене, - сказав прибулим Ковпак, - сповістіть шосткинців. Ми чекаємо їх на важливу розмову [108, с. 4].

Іван Єрофійович з часу створення Глухівського партизанського загону був найобізнанішою людиною з обстановки на Глухівщині. Він фактично виплекав розвідку і постійно про неї піклувався, добре знав людей та вмів їх підбирати.

«Жвавий, рухливий, як живе срібло, він, здається, випромінює енергію, якої в нього невичерпне море. Життєлюб і жартівник, начальник штабу (І. Лисиця – Авт.) легко сходиться з людьми і ладнає з ними чудово», - писав про бойового товариша В. Войцехович [11, с. 49].

27 січня в приміщенні Гутянської школи керівний склад Путивльського і Глухівського загонів прийняли рішення про об'єднання. Глухівчан (24 бійця в загоні) представляли командир П. Кульбака, комісар О. Білявський, начальник штабу Самійленко і секретар підпільного райкому партії Г. Ковальов [107, с. 2].

С. Ковпак так описував свою другу зустріч з ватажком глухівчан: «Одягнений у цивільне, на піджаку медаль «За відвагу» - учасник радянсько-фінської війни 1939 – 1940 років. Це був Петро Леонтійович Кульбака – працівник Глухівської райспоживспілки, залишений партійною організацією району для створення партизанського загону. Ми з ним зустрічалися. Він приходив 19 жовтня 1941 року у Спадщанський ліс на нараду, яка була перервана появою в лісі гітлерівських танків» [59, с. 59-60].

А тепер вже Слоутський ліс три місяці по тому став місцем створення Сумського партизанського з'єднання.

Начальник штабу путивлян і майбутнього партизанського з'єднання Григорій Базима говорить, що об'єднання Путивльського загону з Глухівським відбулось за чотирьох принципів:

1) Глухівський партизанський загін об'єднується з Путивльським на добровільних засадах з 28 січня 1942 року.

2) Командування загону залишається старе – командир Кульбака, комісар – Білявський, начштабу – Самійленко.

3) Глухівський загін тимчасово перейменовується в сьому оперативну групу.

4) Усю бойову і політичну роботу цей загін проводить під загальним командуванням Путивльського загону [3, с. 116].

«З цього приводу точились невеселі розмови, суперечки в промерзлих землянках довгими зимовими вечорами, - згадує партизан Анатолій Голуб. – Обмаль зброї, голод і холод, смертельна небезпека, що раптом навалилась на людей, які в більшості своїй ще вчора були цивільними, в декого викликали пасивний настрій» [24, с. 197]. До того ж, в першу воєнну зиму 1941–1942 року в нашій краї лютували страшні морози [122, с. 113].

Пробувши в лісовій Гуті день з відпочинком, вночі, не дивлячись на хуртовину, загін в 150 чоловік та 35 підвід вирушив у свій перший спільний рейд по Глухівщині: із Землянки мимо Дубовичів, Тулиголово, Ярославець та через Сутиски в сторону Путивльського району [3, с. 111].

Виникає питання, чому саме путивляни, а не глухівчани, шалигінці чи інші партизанські загони з півночі Сумщини, стали ініціаторами та керівниками нового з'єднання. На наш погляд вся справа в ініціативності. І ковпаківці в цьому плані досягли найбільше.

Ще на початку жовтня 1941 року Путивльський партизанський загін, що налічував вже в Спадщанському лісі 120 бійців відрядив до Харкова через лінію фронту свого представника. О. Коренєв встановив зв'язок з радянським командуванням, повідомив координати путивльських партизанів і попросив рацію [3, с. 74-75; 59, с. 39].

Інші були набагато меншими. Хоча Путивльський загін вийшов на свою базу в Спадщанський ліс, наприклад, трохи пізніше глухівчан, лише 10 вересня [122, с. 9]. На першому етапі поки гітлерівці не кинули проти партизан великих сил С. Ковпак вважав Спадщанський ліс центром партизанської боротьби в північній частині Сумської області. Спираючись на

те, що з лісом межують п'ять районів, що дуже зручно для спільних дій цих сусідніх районів [3, с. 62].

Але цей ліс був замалим для великого об'єднання. До того ж його ворог міг влюбий момент оточити. Після першої серйозної сутички 1 грудня 1941 року це зрозумів і сам Ковпак. Тому він повів свій загін з 73 чоловік на північ [112, с. 119]. Якраз через тиждень як це зробили глухівці та харків'яни.

На наш погляд час ідея С. Ковпака про об'єднання була перспективною, як це і показали подальші події. Але на початковому етапі війни перевагу мали невеликі мобільні загоны, що вибірково дошкуляли ворогу. І про об'єднання загонів можна було говорити лише згодом коли був створений штаб партизанського руху і почалось забезпечення партизан зброєю, провіантом та одягом.

Перебуваючи в грудні в Хінельських лісах ковпаківці установили тісні зв'язки з загонами Сумської та Орловської областей. «Загін почав швидко зростати. Колишній порядок прийому нових бійців став уже непридатним, - писав в своїй книзі керівник нового об'єднаного загону С. Ковпак. - Ми більше не вимагали від добровольців писаних заяв, а зараховували їх по-армійському, наказом - цілими групами, хоч, як і раніше, старанно добирали людей. Перед тим, як підписати наказ про прийом нових бійців, я розмовляв з кожним із них і попереджував: «Подумай, чи не буде тобі важко в нас». Щоб люди, вступаючи до загону, були готові до всього, я одверто говорив їм про всі труднощі партизанського життя.

Обстановка вимагала створення значно більшої бойової одиниці, здатної не лише здійснювати диверсії, а й громити чималі гарнізони противника, вести беї за повне їх знищення. Разом з тим не хотілося, щоб загін хоч у якійсь мірі втратив маневреність через те, що занадто розрісся» [59, с. 84-85].

Чисельність Глухівського загону або точніше оперативної групи як вона називалась в об'єднаному загоні за декілька днів (з 27 січня до 14 лютого)

зросла з 24 до 125 чоловік. Згодом в підпорядкування П. Кульбаки знаходились також шосткинці [62, с. 105]. Тобто в 5 з лишком разів.

Таким чином Путивльський загін міг залишитися таким же порівняно невеликим маневреним загonom і водночас, об'єднуючи навколо себе інші партизанські загоны, які Ковпак називав «дочірніми загонами». Формально вони були окремі, але діяли з путивлянами спільним планом. Навіть перебуваючи згодом у Хінельських лісах командири партизанських груп постійно звітували перед керівництвом об'єднаного загону про дії своїх підлеглих.

С. Руднев після кожного бою докладно аналізував позитивні та негативні дії командирів загонів та їх бійців, з указкою в руках на карті чи схемі вчив партизан майстерності ведення бою [122, с. 144]. Саме до Ковпака в його штаб в Старій Гуті, а не навпаки прибули керівники партизанських загонів, що перебували в підпорядкуванні О. Сабурова. Вони спільно розробляли план по розгрому гарнізонів ворога, що оточив напровесні 1942 року партизанський край [125, с. 25].

Це було нове у партизанській тактиці. Об'єднуючись, С. Ковпак та С. Руднев не підкоряли під своє командування інші загоны і навіть групи. Якщо така група приходила з одної місцевості, їй давали змогу вирости у загін, а потім це формування вважалося окремою самостійною одиницею з своїм командуванням, яке мало зв'язок з Путивльським загonom тільки оперативним підкоренням.

Так створювалося з'єднання, яке називалося Путивльським об'єднаним загonom, а потім групою партизанських загонів Сумської області, з'єднання, якому судилося вписати в історію партизанської боротьби немале славних сторінок від стародавнього Путивля до синіх Карпат. Так виникло з'єднання, бійців якого можна охарактеризувати словами комісара Семена Васильовича Руднева: «Чудові у нас люди. Це не народ, а золото» [119, с. 60].

30 січня 1942 року глухівські партизани разом з ковпаківцями беруть участь у бої біля села Зазірки – першої своєї лісової бази вересня 1941

року [87, с. 200]. А на наступний день, 31 січня, партизани взнавши, що німці більш ретельно готуються до наступу в Гуту, пішли в свій зимовий рейд по Глухівщині [20, с. 3].

На часі стала зовсім нова тактика партизанської боротьби. «Рейдова партизанська війна згодом виправдала себе, - писав в своїй книзі начальник штабу об'єднаного загону Григорій Якович Базима, - і довела свої переваги на війною «сидячою» - в теплих землянках у своєму районі [3, с. 100].

Сидір Артемович Ковпак і Семен Васильович Руднєв добре усвідомлювали, що завдяки рейдуванню по території своїх районів зеднання значно поповниться живою силою, - стверджував у 1983 році Іван Єрофійович Лисиця, - крім того розбити таку мобільну бойову одиницю не так-то й просто [108, с. 4].

Спочатку вони розігнали поліцаїв в навколишніх селах. Взнявши за основу тактику рейдової боротьби, вони робили наскоки на гарнізони противника, управи та комендатури окупантів, роззброювали поліцію, висаджуючи в повітря ворожі ешелони, мости та автомашини [81, с. 255]. Тепер в жодному селі на Глухівщині поліцаї та карателі не почували себе в небезпеці, а надвечір не з'являлись зовсім, переховуючись по чужих хатах.

Народні месники ставали помітною силою в регіоні, наводячи часом страх на окупаційну владу та поліцаїв. Села навколо Слоутського лісу на деякий час знову стали належати партизанам і мирним жителям. Налюти партизан в середині лютого продовжувались щоночі. «Розгром сільських комендантських управ визвав у гітлерівців розгубленість, - згадував партизанський ватажок Сидір Артемович Ковпак. – Поліція при першому ж вистрілі тікали в Глухів, Путивль та Кролевець» [62, с. 101].

Зимою 1941–1942 року і Глухівський підпільний райком КП(б)У, і командування загону поклали за основу своєї діяльності масово-політичну роботу серед населення, підготовку резервів партизанського загону. Вони провадили її під *гаслом*: «*Жодного грама хліба ворогові!*». У цей час, рейдуючи селами Глухівського району, партизани роздали колгоспникам

Глухівщини 720 тонн зерна, заготовленого німцями та підготовленого до відправки в Німеччину.

Окрилені перемогою Червоної армії під Москвою та боязною німців від наскоків народних месників люди масово йшли в партизанський загін.

Командування за пропозицією С. Руднева провело сільські сходки в усій окрузі, під час яких загони поповнились новими месниками [11, с. 71]. Згідно архівних даних Глухівського партизанського загону було проведено 21 загальні збори місцевого населення з питаннями положень на фронтах, про задачі населення в боротьбі з німецько-фашистськими окупантами, не рахуючи групових бесід по цим же питанням.

В. Войцехович називає С. Руднева чудовим оратором: «Після його промови хочеться зробити щось надзвичайне. Похвала комісара дуже багато для нас важить» [11, с. 13]. Глухівський загін за два тижні після об'єднання зріс з 22 до 72 партизанів. А весь об'єднаний загін на середину лютого 1942 року налічував вже близько 350 бійців [3, с. 118]. Хоча А. Голуб називає більш оптимістичну цифру: Глухівський загін у лютому 1942 року виріс майже в п'ять разів, нараховуючи вже 126 чоловік [24, с. 12].

Загони поповнювались за територіальним принципом. Людей брали лише тих кого знали і кому довіряли керівники, головним чином з сіл району (Землянка, Зазірки). Адже зростання партизанських сил не могло не хвилювати окупаційну владу, яка намагалась цьому зашкодити. В той же час деякі особи так званого другого призиву також не витримували тягот партизанського життя і дезертирували. Шестеро з тих, хто прийшов до загону в лютому 1942 року (див. додаток А) покинули його в липні та вересні цього ж року.

28 лютого під селом Веселим тодішнього Шалигинського, а нині Путивльського району зав'язався бій. Чисельність ворожих угруповань становила до 1500 вояків з мінометами й артилерією, що втричі перевищувало число ковпаківців. Угорців загинуло та змерзло в бою та від двадцятиградусного морозу більше 600 солдат і офіцерів [59, с. 65, 70].

Партизани Глухівського загону розташувались в західній частині села Веселе, за ручаєм, по вулиці Луговій [3, с. 124]. Патронів було обмаль, тому підпускали ворога на близьку відстань, щоб бити без промаху. Цілий день прийшлося відбивати атаки ворога з південно-західного боку, від селища Погаричі.

В цьому бої ще зранку загинув 30-літній комісар Глухівського загону О. Білявський [107, с. 2]. Справжню воїнську доблесть виявили командир загону Петро Кульбака, заступник командира загону Федір Голуб, командири груп Григорій Слоєв, кулеметник Павло Світненко, політрук С. Хотимський та інші. Партизани пізньої ночі тихо зняли з позицій і непомітно вирвались з Веселого, везучи з собою в село Бруски 10 загиблих бійців. З військовими почестями їх поховали 1 березня у братській могилі за селом, біля вітряка і взяли курс на Хінельські ліси [3, с. 133; 24, с. 136].

Хоча дослідник О. Садовський, наприклад, вважав, що загиблих бійців, а їх було одинадцять та 18 поранених, поховали в селі Ходиному Глухівського району. А вже після звільнення Глухова в 1943 році їх перенесли до братської могили біля Вічного вогню, що в центрі міста [107, с. 2].

Шлях на північ і на цей раз лежав через Слоутський ліс. По п'ятам об'єднаний загін партизан переслідували не тільки угорці, а й каральні загани з найбільших районів. 4 березня народні месники знову зупинились на ніч в Гуті і пішли далі через село Собичеве Шосткінського району, Туранівський ліс, Гремя'чку та Воздвиженське Ямпільського району [3, с. 135]. Озброєні люди, що розправились незадовго до цього з ворогом під Веселим в заложниках залишили мирне населення лісової Гути.

Через чотири дні коли партизани були вже в Хінельському лісі карателі з «особливої української роти» разом з гестапівцями з Шостки 8 березня розправились з жителями Гути. Заганяючи у сараї і погреби гутян п'яні запродавці і фашисти вбивали дідів, жінок, підлітків і навіть немовлят. Вбивали кулею і багнетом, гранатою і прикладом, кидали живими у вогонь.

Надвечір, зробивши своє чорне діло карателі зникли з догораючого села. А уціліли люди, почорнілі від диму і страху, задубілі від морозу, зібрались на згарищах [20, с. 3]. Тоді загинуло більше 200 жителів Гути, яка відродилася після війни.

А в Хінельських лісах в цей час було набагато спокійніше. Для порятунку комісара Семена Руднева, що був у тяжкому стані, партизани під носом у ворога вночі на санях привозили у Хінельський ліс за 25 кілометрів хірурга, місцеву знаменитість зі станції Хутір – Михайлівський, де стояв чималий ворожий батальйон [59, с. 71-72].

Кращого місця як в лісах Хінелі, здавалось, не було, щоб перепочити і набратись сил після запеклих боїв. «Як тільки ковпаківці прийшли у Хвощівку, дехто з бійців місцевих загонів, - говорить відомий партизанський дослідник Анатолій Голуб, - які звикли жити, почали нарікати:

- Поки не було Ковпака, у нас було тихо. Прийшов – і хвіст за собою притягнув» [24, с. 48].

Дійсно гарно навчені мадяри, як хвацькі фашистські служаки, прийшли за партизанами з півдня в Хінельський ліс. А німецькі частини приближались до партизан зі сходу, з Курської області [3, с. 139].

Дійсно в березні 1942 році в Хінельських лісах зібралось багато народних месників. Відомий партизанський ватажок О. Сабуров пояснює це великої кількості партизан: «ворог вдався до шаленої спроби оточити весь лісовий масив. Навколо партизанського краю фашисти зосередили величезну кількість військ – танки, авіацію, артилерію – і почали планомірно звужувати кільце блокади» [103, с. 34].

Починаючи з 14 березня 1942 року месники змушені була відбиватися в позиційних боях та ховатись від ворожої артилерії.

Через два дні біля села Старшого Хомутовського району Курської області у раптовому бою зазнав великих втрат Глухівський загін. Вночі коли партизани прямували на вихідні позиції, по колоні несподівано вдарили кулеметні черги фашистів. В одну мить, натрапивши на засідку, загинули

начальник штабу Глухівського загону С. Самійленко та начальник штабу путивлян М. Курс, які йшли в авангарді загону. Полягло ще 11 чоловік [24, с. 39].

Керівництво штабом перейшло до слоутчанина начальника розвідки загону 30-річного **І. Лисиці**. «Людина небуденна, згусток ентузіазму та ініціативи, - розповідав про слоутчанина А. Голуб, - з гартом прикордонника, веселою товариською вдачею, Лисиця був в центрі подій... Іван Єрофійович – ініціатор і учасник всіх оперативних задумок глухівчан і переможних операцій у глибокому тилу ворога від першого бою з фашистами в Слоутському лісі 21 листопада 1941 року до славнозвісного Карпатського рейду. Лисиця не лише розробляв операції, а й сам брав у них участь...» [24, с. 30-31].

Через три дні ворог відтіснив партизан ще північніше. 19 березня глухівці підготувались і зайняли південні височини біля Хвощової в бік Лемешівки. Не дивлячись на появу двох ворожих бомбардувальників глухівці з кулеметів та мінометів примусили гітлерівців розбігтись по полю. Було захоплено дві підводи з боєприпасами [56, с. 95].

Щоб не потрапити в оточення всі партизанські загони 23 березня вийшли з Хінелі, ще північніше під покрив великих Брянських лісів. Добратись до рідних країв, на Глухівщину стало нереально. На деякий час місцем табору об'єднаного загону стала Стара Гуту Середино-Будського району [125, с. 21]. Тут недалеко перебувало з'єднання Сабурова та багато інших загонів.

З початком весни на прорив були кинуті всі загони, які перебували в Брянських лісах. Глухівчанам разом з шалигинцями 28 квітня дістався найміцніший горішок – гарнізон хортистів¹ у селі Пигарівка [59, с. 79].

В бою з німецькими окупантами /мадярами/ були поранені командир групи І. Єресь, О. Одинцов, Я. Медведєв, - говорить в наказі № 45 по Глухівському партизанському загону.

¹*Від імені *Хорти Міклоша* – фашистського диктатора 1920-1944 рр.

Але глухівчани розгромили ворожий гарнізон, захопили велику кількість трофеїв: полкову радіостанцію, аптеку, взуттєву майстерню, кухню, перукарню, 20 тисяч набоїв, два ручних кулемети Дехтярова, вісім дисків, двадцять гранат, п'ять гвинтівок, 26 ковдр, сім шинелей, десять масхалатів, два плащі, дві пари черевиків і навіть коня з підводою.

Також знищили під с. Пігарівка полкову кухню, листівок 45 кг., кулеметних стрічок 300 шт. в ящиках. Трофеїв вистачило для всього з'єднання. Посадивши бійців на коней, Ковпак вирвався з Брянського лісу на оперативні простори Сумщини [24, с. 49, 85].

Об'єднаний загін вже налічував близько 700 бійців, яких супроводжував обоз з 150 підвід [3, с. 151].

10 травня 1942 року мінери Глухівського партизанського загону підірвали залізний міст на перегоні Маково – Собичев, довжиною 25 погонних метрів, - говорить в матеріалах Глухівського партизанського загону. Одночасно було знищено зв'язку 220 погонних метрів.

2. 2. Розгортання рейдів у тилу окупаційної влади в 1942-1943 роках

Починався так званий літній рейд партизанського з'єднання, що тривав з 15 травня по 24 липня 1942 року – більше двох місяців. 15 травня ковпаківці залишили свою партизанську столицю Стару Гуту в Брянському лісі і через кілька днів в знову з'явилися в Слоутському лісі. Тут вони відпочивали три дні, з 19 по 21 травня. Передові підрозділи з'єднання на чолі з П. Кульбакою та І. Лисицею розігнали поліцейську заставу на підході до Слоутського лісу – на околиці Землянки та хуторі Матлах. На підмогу ворогу прибули з Глухова три автомашини з фашистами, які з ходу атакували партизанів. В ході бою месники підірвали вантажівку, захопили полонених. І гестапівці втекли до райцентру, а за ними вже в який раз і поліцаї із Слоута [25, с. 3].

Постарався розвідник Глухівського загону Костянтин Семенович Афанашенко. «19 травня ним були виявлені два озброєних німецьких солдат. Сміливо напав на них, обеззброїв та доставив в партизанський загін», - говориться в наказі № 56 по Глухівському партизанському загону від 20 травня. За проявлену сміливість та рішучість по обеззброєнню взяттю в полон двох озброєних німецьких солдатів партизану була оголошена вдячність та вручено ручний годинник.

Короткотривале перебування партизан в Слоутському лісі все ж не стало мирним перепочинком, про що свідчать ці два накази від 20 та 21 травня 1942 року (№№ 57 та 58). У них розповідається про зруйнування мінерами Глухівського партизанського загону Бибіковим та Холупенком залізничному мосту на вітці Глухів - Пирогівка, на перегоні Собичев - Маково. Також важливим був контроль дороги із с. Вороніжа на Землянку.

По дорозі нас у деяких місцях обстрілювали загопи противника, - писав після війни С. Ковпак, - але їх швидко розганяли і, не зупиняючись, прямували далі. 24 травня було зірвано залізничний міст на перегоні Ямпіль – Макове та міст на дорозі Глухів – Макове [59, с. 81-82].

Партизани вранці 22 травня 1942 року підійшли до села Зазірок і розташувалися в лісовому масиві Довжик біля Новоселиці [24, с. 85]. З навколишніх сіл як це завше бувало зникли всі поліцаї, а з міста ворожий гарнізон. Партизани до того ж взяли в полон помічника Глухівського коменданта та одного поліцая [3, с. 154]. Німцям настраханим чутками ввижалось, що на них суне ціла армія партизанів.

25 травня мінери знову нарobili шороху, підірвавши залізничний міст на перегоні Ямпіль – Усок. Він сягав 22 погонних метри. Вибухом було знищено зв'язку на залізниці 185 погонних метрів

Мінери разом з групою партизан на чолі з комісаром Кролевецького загону К. Онопченко розгромили ворожий гарнізон у селі Собичеві. Серед документів до партизан потрапило розпорядження глухівського коменданта

всім поліцейським управам перекрити від партизан дороги до залізниць [62, с. 157]. Але це була марна справа. Народні месники знали свою справу.

В цей час загін глухівців під командуванням Кульбаки поповнився за рахунок підлітків, колишніх вихованців дитячих будинків [24, с. 84].

Шестеро осіб, прийнятих в загін з навколишніх сіл в травні – червні, під час літнього рейду, не протримались в умовах бойових дій і місяця. Головною метою літнього рейду партизанського рейду стало проведення диверсій на залізницях Конотоп – Ворожба та Ворожба – Курськ [11, с. 90]. Через станції Конотоп, Путивль, Ворожба день і ніч йшли на схід ворожі ешелони з живою силою і технікою, а партизани висаджували в повітря мости, пускали під укіс ешелони й ходили на розвідку.

Вісімсот партизанів об'єднаного загону одночасно завдали удари по кількох селах і хуторах на захід від Путивля. Ще одна група вдарила по шосе на північ від міста. Створилась видимість неминучого оточення Путивля партизанськими силами [119, с. 303].

Після цього майже все літо партизани об'єднаного загону утаборившись по обох берегах Клевені розбилися умовно на колишні загони зупинились на прикордонні свого району. Вони робили постійні диверсійні вилазки. Ворог вже не був таким самовпевненим.

Глухівчани за період з 21 травня до 15 червня 1942 року звільнили від окупантів ряд сіл краю. Було знищено 34 поліцаїв, гітлерівських солдат та офіцерів, - говорилося в телефонограмі Центрального штабу партизанського руху. Майже вся північна частина області була під контролем партизан. Німецькі гарнізони були блоковані в районних центрах, сюди не міг добратись ворожий автотранспорт [59, с. 86-87; 64, с. 3]. За ці майже чотири тижні партизанського володарювання було розстріляно більше тридцяти поліцаїв, німецьких солдат та офіцерів. Народні месники знищили вісім ворожих автомашин та підірвали три мости [39, с. 247]. А всього за період з 17 травня по 4 липня 1942 року глухівці знищили (головним чином підірвали,

спалили або розібрали) 12 мостів на шосейних та ґрунтових автомобільних шляхах, загальною протяжністю 356 метрів.

«Як грім з ясного неба, з'явилися партизани в околицях Кролевця, Глухова, Путивля: після зимових боїв загарбники розголосили, що партизанів знищено, Червона Армія за Уралом і війна скоро закінчиться, - писав 26 липня 1942 року у своїх зшитках помічник начальника загального штабу В. Войцехович. – Бурею пролетіли ковпаківці по Сумщині. При нашій появі в паніці розбігались окупанти та їх прихвосні. Злітали у повітря мости, ешелони, горіли ворожі склади» [11, с. 18-19].

20 червня на підступах до лісу Довжик, де табором стояв Глухівський загін розгорівся бій з ворогом. Від запалювальних снарядів горіло сусіднє село Литвиновичі. На наступний день під новим натиском фашистів наші партизани разом з путивлянами відступили до села Ворголь. Тут знову розгорівся жорстокий бій [3, с. 167-168].

Так було 21 червня і під Новоселицею, що неподалік Зазірок. Після чого народні месники пере базувались до знайомої вже Мариці [24, с. 49]. А звідти пішли на Путивльщину. 6 липня була проведена Новослобідська операція. Де загін Кульбаки зайшовши в тил ворога допоміг перемогти Путивльському загону і вигнати ворога з лісу [3, с. 173, 180; 56, с. 107].

А через десять днів партизани, як завжди, під покровом ночі вислизнули з оточеннями з мінімальними втратами з-під Дубовичів тодішнього Глухівського, а нині Конотопського району [24, с. 229]. Очистити село від поліції Глухівського загону завадив озброєний до зубів загін з 200 есесівців, що прибули сюди з Глухова. Половина з них загинула. Втрати партизан були меншими – вісім вбитих та тринадцять поранених [3, с. 182].

У травні – липні 1942 року глухівчани у складі з'єднання здійснили 70-денний рейд по північних районах Сумської і південних районах Орловської областей, здійснивши бойові дії на залізничних і шосейних магістралях [124, с. 499].

За цей час Глухівський загін звільнив від окупантів сім сіл, включаючи Слоут, розповідаючи місцевим жителям відомості, які передавало Совінформбюро.

Месники знищували живу силу противника, вчиняли диверсії, поповнювали запаси зброї та продовольства. Загін вже налічував 200 чоловік, а пізніше збільшився до 765 чоловік.

23 липня 1942 року партизани повернулись в південну зону Брянських лісів, пройшовши вже знайомим маршрутом - через Слоутський ліс.

Глухівчани розташувались неподалік своєї партизанської столиці – Старої Гути [24, с. 49]. Сумське з'єднання під час літнього рейду помітно виросло. В травні в його лавах боролось близько 750 бійців, а після повернення в загонах налічувалося понад тисяча триста бійців [59, с. 97]. На противагу Ковпаку його начальник штабу Базима називає дещо інші цифри: «За два місяці походу об'єднаний загін зріс до 1200 бійців, а з Брянських лісів виходило всього 700 партизанів... обоз налічував близько 400 підвід» [3, с. 182, 184].

Одночасно партизани робили диверсійні вилазки на Глухівщину. 15 серпня 1942 року було пущено під укіс поїзд на перегоні Хутір Михайлівський – Ямпіль. Було знищено паровоз та 10 вагонів з живою силою, боєприпасами та продуктами. Через дев'ять днів ситуація повторилась. 26 серпня народні месники знищили ще один паровоз та 7 вагонів, але на цей раз з сільськогосподарськими продуктами.

З настанням перших осінніх холодів диверсії продовжувались. 13 вересня на перегоні Усок - Ямпіль пішов під укіс поїзд та 5 вагонів з боєприпасами та с/г продуктами. Диверсії проти окупантів були всеохоплюючими. З часу коли глухівці повернулись з літнього рейду й до свого виходу на Правобережжя (з 17 серпня по 15 жовтня 1942 року) було знищено 6 000 погонних метрів телефонного зв'язку на дорогах Кролевець - Глухів, Глухів – Шостка (в районі нашого села), Глухів - Ямпіль, Середина Буда - Пол Береза.

Для скоординованої підготовки до нового незвично довгого рейду аж за Дніпро по західних і південно-західних областях України в Стару Гуту як уповноважений ЦК КП (б) У, також прибув заступник начальника УШПР бригадний комісар І. Сиромолотний [11, с. 125].

Керівництво Українського штабу партизанського руху (УШПР) ставило завдання вивести великі партизанські з'єднання з північних лісистих районів України на Правобережжя і далі на південь і південний захід в райони, де проходили комунікації ворожої армії і від яких залежало постачання німецького фронту [119, с. 191].

За час з окупації нашого краю бійцями Глухівського партизанського загону було проведено величезну роботу. В боях з німецько-фашистськими окупантами нашим партизанським загonom 327 вересня 1941 року по 13 жовтня 1942 року було знищено ворога (німців, мадярів та румун) – 462 чоловіки, в тому числі: генералів - 1, офіцерів - 17, унтер - офіцерів 12 (відповідно захоплених документів), - говорить в матеріалах Глухівського партизанського загону. При очистці Глухівського району і других районів Сумської області, і других районів України знищено поліцаїв, козачків та іншої наволочі - 81 чоловік, а шпигунів – 3 чоловіки.

26 жовтня 1942 року ковпаківське з'єднання в складі загонів Глухівського, Путивльського, Шалигинського і Кролевецького районів вийшли зі Старої Гути в перший свій великий рейд на Правобережну Україну [11, с. 130]. Партизанське формування відтепер стало офіційно називатись військова частина 00105 [59, с. 108].

До того ж колишні загони наказом по групі загонів Сумської області 23 жовтня 1942 року були перейменовані в батальйони. Від так Глухівський загін став 2-м батальйоном, Путивльський – відповідно першим, а Шалигинський – третім. Цей наказ також забороняв називати командирський склад по прізвищам і встановлював єдину форму звертання по військовому званню або посаді [67, с. 71].

Разом з ними паралельною колоною на десять – п'ятнадцять кілометрів північніше в похід вирушили з села Білоусівка Орловської області і захисники Слоута харківчани в складі партизанського з'єднання, під командуванням Героя Радянського Союзу О. Сабурова і комісара А. Богатиря [81, с. 277; 103, с. 21, 36; 119, с. 192].

Воно було створено в березні місяці на нараді командирів та комісарів загонів, що прибували в брянський ліс і отримало назву «Група об'єднаних загонів України» [125, с. 36].

На початку рейду ці два з'єднання нараховували 2 240 партизан: 832 у Ковпака та 1 408 у Сабурова). А потім їх кількість виросла майже вдвічі до 3 820 чоловік [11, с. 119-120]. Партизанські з'єднання постійно супроводжували оперативні групи наркомату державної безпеки (НКБД). Для ідеологічної роботи спеціально з Москви прибули також десять комсомольських працівників з ЦК ЛКСМУ [57, с. 75].

У ніч на 29 жовтня колони вирушили через село Собичеве. Форсувавши лінію залізниці Глухів – Макове обидва партизанські з'єднання Ковпака і Сабурова зупинились на денний відпочинок в Слоутському лісі [11, с. 135].

Тут же відбулась нарада двох штабів з'єднань, в якій взяли участь С. Ковпак, С. Руднев, О. Сабуров, З. Богатир, І. Сиромолотний та Г. Базима [3, с. 206]. Два величезних партизанських з'єднання одним ривком успішно вирвались на оперативні простори.

Глухівські партизани провели у тилу ворога 1 065 днів, пройшовши від Глухівщини у Брянські ліси, рейдуючи у складі сумського з'єднання Правобережною Україною та Карпатами. На 1 січня 1943 року Глухівський партизанський загін виріс і мав в своїх рядах 285 осіб, - зазначається в архівних документах загону. Більшість звичайно складала чоловіки. Їх було 259. Жінок – 26, або 9,1 відсотків.

Більшість (165 осіб, або 57,9%) народних месників в загоні були безпартійними. В той же час 46 партизанів були членами ВКП(б), кандидатами до партії - 19 осіб, членів ВЛКСМ – 52. Ріст партійного та

комсомольського складу проходив за рахунок вступу в загін комуністів, а також за рахунок прийому в партію бійців і командирів особового складу.

За час з 27 серпня 1941 року по 1 січня 1943 року в боях було вбито 44 чоловіки особовою складу Глухівського партизанського загону. Ще двоє пропало безвісти.

Трьох в загоні було розстріляно за рішенням керівництва. Це були зрадники Батьківщини, які порушили дисципліну в загоні та розкладаючих установи та міцність дисципліни в загоні.

Число поранених досягло 37 чоловік. В тил на лікування було відправлено 50 чоловік. П'ятнадцятеро повернулись назад в загін, ще 41 партизан знаходився в санчастині на місцевому лікуванні.

На час виходу в легендарний Карпатський рейд 12 червня 1943 року з'єднання вже налічувало близько 2 тисяч партизанів [87, с. 30]. Завжди на проблемних ділянках боротьби в походах був другий батальйон з'єднання партизанських загонів, складений головним чином з партизан Глухівщини. Керував їм П. Кульбака, а начальником штабу був досвідчений І. Лисиця [10, с. 27]. Бойовий шлях Глухівського партизанського загону складає 18 тисяч кілометрів територією України, Росії, Білорусі, Польщі. На цьому важкому шляху Глухівський загін під командуванням П. Кульбаки провів понад 100 боїв [87, с. 201].

Близько чотирьох тисяч знищених гітлерівців, більш вісімдесяти підірваних залізничних та шосейних мостів, майже два десятки пущених під укіс ешелонів, річний буксирний пароплав, два моторних катери, 13 тисяч метрів лінії зв'язку, ряд нафтових вишок – ось неповний перелік результатів бойових дій народних месників [39, с. 247].

Славним завершенням звитяги партизанів, що починали свій шлях в Слоутському лісі, став Львівсько – Варшавський рейд, що тривав з 5 січня до 3 липня 1944 року [57, с. 153; 87, с. 95-96].

За бойові подвиги глухівчан у ворожому тилу більшість із них були нагороджені орденами і медалями, а їх командир – П. Кульбака 7 серпня 1944 року був удостоєний звання Героя Радянського Союзу [87, с. 201].

До речі, нашого 40-річного рослого широкоплечого земляка в ковпаківському з'єднанні вважали найсильнішою людиною серед партизанів [59, с. 106]. Лише згодом його перевершив в силі, поклавши на лопатки, на 10 років молодший велетень Д. Бакрадзе. Вони обоє згодом стали керувати полками Першої Української партизанської дивізії імені С. А. Ковпака. В лютому 1944 року Д. Бакрадзе став командиром 1-го полку імені Семена Васильовича Руднева, а П. Кульбаку призначили командиром 2-го полку, реформованого з другого батальйону легендарного ковпаківського з'єднання [10, с. 186, 191].

З виходом у рейд основних партизанських сил в нашому краї були створені нові загони народних месників.

За наказом Верховного командування партизанським рухом, в лісах нашого району повинен був діяти Другий партизанський загін під командуванням Івана Вікторовича Чубуна та Івана Клещенко, а також Другий Шалигинський загін на чолі з Ганзіним та Наливайко [24, с. 126].

Ще до походу ковпаківців в останній декаді жовтня 1942 року три досвідчені партизани Глухівського загону колишній завідувачий відділом пропаганди і агітації О. Рум'янцев, комсомольський працівник І. Клещенко та Г. Ковальов, що обіймав цей пост ще до війни, після бесіди з комісаром С. Рудневим були затверджені секретарями Глухівського підпільного райкому партії [81, с. 274; 95, с. 3].

Іван Данилович до війни вчителював у рідній Землянці, працював у райкомі комсомолу. Довелось навіть два роки попрацювати секретарем Дрогобицького міського комітету комсомолу на тільки що приєднаних західноукраїнських землях [24, с. 33; 26, с. 2].

З початком війни Клещенко у жовтні 1941 року як підпільник із Землянки одним з перших обживає Слоутський ліс. Землянківські

підпільники встановлюють тісні зв'язки з групою П. Вислого в Слоутських лісах, а також з харківськими розвідувально-диверсійними групами Воронцова і Горбуші. Через рік доля знову повертає на рідні простори. Підпільний райком приймає рішення розгорнути диверсійну та розвідувальну діяльність на Глухівщині. Для цього з Брянських лісів постійно ходили і поодинокі, і групами, раз по раз обманюючи застави німців.

Згодом під керівництвом підпільного райкому був організований 2-й Глухівський партизанський загін, що активно діяв в наших краях аж до звільнення від німецько-фашистських загарбників [81, с. 274].

Командиром невеликого, але мобільного загону став майор Іван Семенович Чайка, що вийшов з оточення [24, с. 91]. Розвідник І. Чубун був призначений начальником штабу, а його тезка Клещенко – комісаром Другого Глухівського партизанського загону. І. Чубун – уродженець Землянки, з 1936 по 1939 рр. працював робітником Шосткинського заводу. До 1942 р. був бійцем 266 корпусного арtpолку. Потім у партизанах [50, с. 4].

- Щільність оборони ворога виявилася дуже великою, - згадував в своїй книзі А. Голуб [24, с. 34]. - Кілька спроб прорватися непоміченими успіху не мали. Тоді Клещенко дав наказ розвіднику Федору Соколову з кількома партизанами зробити відволікаючий маневр в іншому місці, а основній групі зібратися біля залізничної колії, обнесеної колючим дротом, для прориву. Дочекались темряви. Зав'язався жорстокий бій. Закидавши вогневі точки фашистів гранатами, партизани прорвали ворожу оборону.

На другий день після приходу в Слоутські (Землянківські) ліси Клещенко зустрівся з партизанською зв'язковою Мотрею Гостиною і через неї вийшов на розвідгрупу, що діяла в лісовій місцевості від Глухова до Шостки.

В села, що розташовувались навколо Слоутського лісу знову ввірвалось п'янке слово «партизани» і надія звільнитись від німецької окупації.

Але окупанти не збирались з цим миритись. У відповідь на появу партизанів знову посилювались каральні дії. Наприкінці грудня 1942 року в

Глухові та навколишніх селах німці провели масові арешти мирних жителів. До гестапівських катівень потрапило близько 1000 чоловік [11, с. 258].

Гітлерівські кати взяли арештованих на страшні муки, - говорило в ті дні Радінформбюро, - їм викручували і ламали руки, припікали тіло розпеченим залізом. Після багатоденних мордувань та знущань фашистські нелюди вивезли заарештованих за місто й розстріляли.

Схоплений фашистами за доносом провокатора, Ф. Гриценко був повішений в Ямполі, не видавши ворогам місце розташування нашого загону [71, с. 1-2; 113, с. 2]. Надіюсь, що подвиг героя-земляка, що віддав своє життя за незалежність Батьківщини – вічно буде жити в пам'яті його односельчан.

На початку 1943 року партизанський загін значно активізував свої дії. Він нараховував вже 100 чоловік [90, с. 2]. 8 січня 1943 року Український штаб партизанського руху створив на території Сумської області штаб по керівництву партизанським рухом на Сумщині [119, с. 214].

Наприкінці зими сформувалась ударна група на чолі з начальником штабу Іваном Чубуном для диверсійної роботи на Глухівщині [24, с. 100]. Партизани робили окремі вилазки в яких громили ворожі обози і групи, підривали машини, знищували німецьких солдат, намагались завадити вивозу радянських людей до Німеччини.

Новий штаб не міг прийняти єдиної тактики партизанської боротьби. Секретар Сумського підпільного обкому КП(б)України 32-х річний Порфирій Хомич Куманьок виступав за активні дії в межах району. Він вважав, що партизанські загони області знаходячись в безпосередній близькості до фронту сковували чималі сили противника, допомагаючи тим самим наступаючій Червоній Армії.

В 1941 – 1942 роках він вже очолював партизанський загін Червонянського району. Тому не дивлячись на молодий вік П. Куманьок користувався більшою повагою і авторитетом серед командирів партизанських загонів. Але Український штаб партизанського руху (далі – УШПР) через свого представника Я. Мельника, що став начальником штабу,

проводив іншу політику. Партизани повинні були ходити в далекі рейди для ведення широкої партизанської війни по глибоких тилах противника [119, с. 214-215].

Вже скоро Український штаб партизанського руху почав нав'язувати план рейду на Правобережну Україну. Але командири партизанських загонів не хотіли виділяти своїх бійців для об'єднаного загону.

Втім 24 лютого 1943 року нове з'єднання сумських партизанських загонів було сформовано з трьох загонів і комендантського взводу. Командиром призначили старшого лейтенанта І. Шушпанова, комісаром став начальник оперативної групи ЦК КП (б) У в Сумській області полковник Яків Іванович Мельник, а начальником штабу – лейтенант Антон Панасович Хлякін [119, с. 229]. Серед них глухівчан не було.

Але вже скоро новоствореному з'єднанню довелось витримати бойове хрещення в районі Слоута. Надвечір 25 лютого партизани на санях виїхали з села Фотовиж тодішнього Червоного району і зупинились недалеко від нашого села. Що цікаво керівник УШПР Т. Строкач по пам'яті називає Слоут райцентром. А сусідню Березу трохи змінено Берізка.

Оперативна обстановка була складна. Крім крупних гарнізонів ворога в райцентрах і інших пунктах, було багато солдатів з діючої армії, яка відступала від Харкова. По Десні фашисти створювали оборонну лінію. Вже наступного дня сумські загопи вступили в бій з військовою частиною. Противник був розпорошений і відступив.

На ранок 26 лютого партизанський патруль затримав підозрілого чоловіка. Мовчав він недовго, змушений був розповісти, що його послало гестапо як розвідника, - розповідає про ті події Т. Строкач. - Ворогам уже відомо, що поблизу пройшов загін, але вони не знають, скільки партизанів і де вони розташувалися. Лазутчик також сказав, що від села Берізка прямує ворожа колона до тисячі солдат проти партизанів.

Сумські загопи зайняли оборону, хоча й не зовсім вірили словам шпигуна. Але той говорив правду. Опівдні до двох батальйонів противника

пішло на хутір Іващенків трьома колонами. Партизани підпустили ворожі колони на близьку віддаль і дружно ударили з усіх видів зброї. Противник одійшов, перегрупувався й через півгодини, знову повів наступ. Бій тривав дві години й закінчився відступом карателів. Партизани підібрали міномет і п'ятнадцять гвинтівок.

Вночі, коли йшов густий сніг з дощем, загони вирішили переходити залізницю і шосейну дорогу Глухів - Шостка. Провідника після минулого бою знайти було нелегко, і партизанам довелося брести самим через болото. Втратили немало часу, а ще більше сил, поки наблизилися до шосейної дороги.

Там курсувало дві автомашини. Світло фар лягало на блискучу гладінь-бруківки й розплескувалося серед мряки із снігу й дощу. Командування вислало бійців Червоного загону. Ті без особливих труднощів знищили обидві машини разом з екіпажами. То були патрулі, які стежили, куди ж підуть партизани. Загони зупинилися в Слоутському лісі біля спаленого фашистами хутора Гута. Тут вони й днювали [74, с. 29; 119, с. 230]. А нове з'єднання не знайшовши гармати вранці 1 березня ввійшло до Кролевецького району, щоб потім форсувавши Десну рухатись на Правобережжя.

На місці залишився діяти Глухівський партизанський загін. Ще в наказі № 508 від 16 лютого керівник УШПР Т. Строкач ставив завдання для роботи у звільнених районах залишити тільки необхідну кількість працівників, в основному секретарів райкомів і голів райрад, а також тих, котрі не можуть за станом здоров'я бути в загонах для бойових дій [119, с. 229].

15 березня 1943 року, у зв'язку з наступом Червоної Армії Український штаб партизанського руху розробив оперативний план заходів по активізації бойових партизанських формувань України, призначення якого полягало у забезпеченні взаємодії партизан з радянськими військами на лінії фронту і посиленні ударів по комунікаціям німецько-фашистської армії. Головним завданням, ставилося збирання розвідувальних даних про кількість та

розташування живої сили і техніки ворога. Це було необхідно під час наступу Брянського фронту [24, с. 34].

З початком весни 1943 року Глухівщина була переповнена солдатами німецької армії, яка відступала від Харкова і тими частинами, що йшли на допомогу харківського угруповання [119, с. 221]. З цією метою з'явилась радіостанція «Север» на якій працювала Валя Сичова [24, с. 34]. А в кожному селі, а також в Глухові та Шостці працювали підпільники. Гітлерівці запеленгували рацію. Над лісовими масивами повисла «рама». Після цього у ліс навідалися карателі. Під натиском переважаючих сил ворога партизани знову перебазувались у Брянські ліси. Глухівчани отаборились біля хутора Скрипкіне [24, с. 101].

Вони разом з двома десятками загонів України та Брянської області завдавали настільки відчутних бойових ударів по тилах і комунікаціях ворога, що німецьке командування змушене було відкласти на деякий час наступ на Курській дузі [119, с. 268].

Тому німецьке командування з подачі генерала Ганса Шпейделя, автора тактики «мертвої зони» чи б пак «випаленої землі» прийняло рішення очистити свої тили від диверсійних наскоків партизан, знищивши їх у зоні їх дії Брянських та Хінельських лісів [125, с. 152-153].

Ворог кинув проти партизанів Сумської, Орловської і Курської областей спочатку сім армійських дивізій, а потім щоб дотиснути і все вишколене угруповання при підтримці авіації, артилерії, танків [24, с. 101].

З того місива мало кому вдалося вийти живим. Люди змушені були відступати малими групами, прориваючись вночі через ворожі кордони. Глухівчани спробували прорватись між селами Стара Гута та Улиця. Надіятись можна було лише на везіння і вдачу. То був справжній фронт. Десятки літаків-бомбардувальників шугали над лісом, - емоційно малює страшну картину Т. Строкач. – Безугавно гатили по партизанській обороні артилерійські й мінометні батареї. Польові, лісові дороги заблокували танки. Палав ліс. Горіли села. Од гуркоту й ревища тремтіла земля... То був

запеклий фронт. Гірше. Бо сили ворога переважали вдсятеро. Бо ніяких ні запасних, ні заздалегідь підготовлених рубежів у тих, які вели тяжкі оборонні бої не було. Вичерпувались і боєприпаси [119, с. 265].

Кулеметний вогонь німців змусив глухівчан відступити. Під час однієї з сутичок загинув один із засновників першого та другого Глухівських партизанських загонів, досвідчений боєць – кулеметник Петро Пантелійович Коваленко із Зазірок [18, с. 3]. А його вагітна дружина, також партизанка, Федора Михайлівна народивши в нацистській буцегарні доньку Людмилу зуміла втекти і повернутись додому.

Десятки поранених потрапили в полон. Серед них був і перший секретар підпільного райкому партії Григорій Ковальов. Після полону в конотопській в'язниці карателі повісили його 5 лютого 1943 року на шибениці [12, с. 2; 24, с. 102].

За інформацією О. Садовського, Григорій Іванович Ковальов (1906-1943) загинув наприкінці червня 1943-го коли другий Глухівський партизанський загін з великимми труднощами пробивався в Хинель з оточених карателями Брянських лісів. На Глухівщині залишилась дружина Ксенія Олександрівна [109, с. 2].

Безслідно зник і командир загону Іван Чайка. Т. Строкач припускає, що він вірогідно потрапив у полон і був розстріляний [119, с. 266]. Підпільний райком партії обрав першим секретарем райкому О. Рум'янцева, а командиром загону – землянківця І. Чубуна [24, с. 92].

Діяльність народних месників фактично припинилась. Для того щоб відшукати залишки партизанських загонів, налагодити з ними зв'язок і відновити діяльність Український штаб партизанського руху навіть направляв в наш край 26 червня 1943 року оперативну групу на чолі з П. Гончаровим. Через п'ять днів був сформований новий загін в складі 213 бійців [67, с. 44, 102].

На початку червня 1943 року Глухівський підпільний райком партії і другий Глухівський партизанській загін повернулися до рідного краю.

Частина загону перебувала під Зазірками. Тут партизанів очолювали Романцов та Ільєнко. Головні сили перебували під Землянкою – у Слоутських лісах. Тут перебував і підпільний райком партії (О. Румянцев, І. Клещенко та інші). По рації народні месники підтримували зв'язок з усіма партизанськими силами.

Розвідувальна інформація про концентрацію фашистських військ та їх пересування допомагали радянській авіації бомбардувати скупчення противника [98, с. 3].

Німці 28 серпня покинули Слоутський та Глухівський аеродроми. Разом з ними покинули Слоут керівник німецької управи села та його син Олександр Поповченко. Через декілька днів на них вже стояли радянські літаки. Однак після проходження лінії фронту вони полетіли далі, користуючись іншими польовими аеродромами [111, с. 2].

Після визволення краю 30 серпня на чолі з О. Рум'янцевим, вийшли з лісу до Глухова, де з'єдналися з частинами Радянської армії [27, с. 3]. «Був останній день серпня 1943 року. Ніч була такою тривожною, як і в 1941 році, - згадував О. Румянцев, - коли вперше на бойове завдання йшли партизани. В цю ніч лінія фронту підійшли до самого райкому партії і його оперативної групи» [93, с. 3].

Партизани знаходились у лісі, в трьох кілометрах від Землянки. Звідти вони і вийшли до Глухова для зустрічі з командуванням.

Якщо в перший період війни у вересні 1941 року партизанські загони допомагали регулярним частинам виходити з оточення, то тепер влітку й восени 1943 року, партизани вводили регулярні частини у ворожий тил [101, с. 3; 119, с. 476].

Глухівський партизанський загін, що починав діяти у складі 23 чоловік, зріс до 765, провів у тилу ворога 1065 днів і пройшов від Глухівщини у брянські ліси, вийшов на правий берег Дніпра, у Карпати.

За період з 27 серпня 1941 року по 1 червня 1943 року партизани Глухівського загону знищили 6 паравозів і 82 вагони, 5 бронемашин та

23 автомашини, п'ять залізничних та 15 шляхових мостів, понад 13 тисяч метрів ліній зв'язку, телефонно-телеграфну станцію.

На річці Прип'ять було знищено річковий буксирний пароплав, кілька барж, 2 моторних катери. Зірваний і спалений скляний завод з приміщенням та обладнанням, електростанцію та склад готової продукції в Житомирській області. Знищено понад тисячу фашистів та зрадників Батьківщини [1, с. 3].

РОЗДІЛ III. Форми та методичні прийоми організації проведення уроків в ЗЗСО з теми «Рух Опору на території Глухівщини»

3. 1. Методи та форми проведення уроків в закладах загальної середньої освіти з теми «Рух Опору на українських землях в роки Другої світової війни»

Розгортання Руху Опору на українських землях у роки німецько-радянської війни – це досить актуальна тема для дослідження. Широке коло історичних джерел дають змогу з різних ракурсів проаналізувати дане питання. Достатньо воно актуальне також із точки зору методики та способів викладення теми при вивченні навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі. Проаналізувавши сучасні навчальні програми з історії України, можна прийти до думки, що на вивчення даної теми дається не так багато часу, як це було наприклад в радянський період. Зараз тема радянського партизанського руху лише частково зачіпається при вивченні в 10-му класі розділу «Україна в роки Другої світової війни». Більше уваги приділяється діяльності ОУН та УПА.

На нашу думку, при здійсненні акценту на патріотичне виховання сучасної молоді, особливо в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну можна побачити, що герої минулого вже відходять на другий план і це природно, адже ті події, які відбувалися в умовах незалежності і зараз відбуваються на територіях бойових дій, спричиняють появу нових Українських героїв, на яких переважно і базується патріотичне виховання. У той же час, вивчення теми розгортання руху Опору в 1941-1943 роках також сприяє патріотичному вихованні дітей, так і загалом надання здобувачам загальної середньої освіти важливі знання історії подій на українських землях в роки німецько-радянської війни.

Все ж таки, аналіз чинної навчальної програми з історії України, свідчить, що питання саме історії розгортання Руху Опору землях в роки німецько-радянської війни розглядається тільки в 10-му класі (зміни програм передбачали вивчення в 10-му та 11-му класах). Ми думаємо, що вивчення цієї досить серйозної теми доречно було сплановано, враховуючи вікові особливості. Адже в десятому класі здобувачі загальної середньої освіти, яким вже виповнилося по 15-17 років, можуть уже самі опрацьовувати інформацію та піддавати її критичному омишенню (достатній рівень сформованості аксіологічної компетентності), робити власні висновки та бачення тієї чи іншої проблеми достатній рівень сформованості логічної компетентності).

Згідно чинної навчальної програми при вивченні 6-го розділу [77] учні 10-го класу згідно з календарним плануванням на розсуд вчителя саме і повинні вивчати тему на кшталт «Розгортання руху Опору в 1941-1943 роках на українських землях». Тобто зачіпається саме вивчення деяких аспектів діяльності організаційних з'єднань Руху Опору на території України, їх керівництва та прикладів діяльності, в т. ч. й на Глухівщині. В означеній навчальній програмі також прописані результати навчально-виховної роботи саме для здобувачів загальної середньої освіти, тобто те, що вони повинні знати та уміти після вивчення всього розділу.

Що стосується вивчення аспектів саме партизанського руху: по-перше, учні повинні знати: вплив окупаційного режиму на спосіб життя та свідомість населення; роль німецької окупаційної влади та радянських партизанів у його загостренні» [77]; по-друге, учні повинні уміти: « - пояснити причини і наслідки окупації України; охарактеризувати одну з історичних постатей часів війни: ... Сидора Ковпака» [77]. Тобто питання історії розвитку Руху Опору розглядається в контексті сучасної вітчизняної історіографії України досить оглядово, як і більшість тем з історії в цілому.

Згідно навчальної програми кожен вивчений розділ повинен закінчуватись практичним заняттям та узагальненням знань, що вкотре дає

змогу викладачеві можливість поглибити вивчення даної теми. Варто сказати, що можна також додатково перерозподілити години для вивчення історії руху опору при складанні календарного плану, адже, як зазначено в інструктивно-методичних матеріалах щодо викладання історії у 5-11 класах, : «при плануванні викладання курсів учитель сам визначає розподіл навчальних годин у межах тем (розділів)» [51].

Також в згідно навчальних програм з історії України не вміщено інформації саме з вивчення краєзнавчого матеріалу. Але знову ж таки як зазначають інструктивно-методичні матеріали, що доцільним буде, плануючи курс, виділити певний час, чи то у межах уроку, чи цілими окремими уроками, на вивчення історії рідного краю [51]. Якщо брати тему руху опору на українських землях, то, як неодноразово зазначалось в попередніх розділах, багато населених пунктів брали в ньому участь і тому кожне село або місто має свою цікаву історію, яку варто донести до здобувачів історії.

Для ефективнішого засвоєння навчального матеріалу необхідно підібрати відповідну форму та тип проведення уроку. Звичайно, більшість учителів проводять традиційні уроки, суть якого полягає у використанні певної структури такої як: організаційна частина, перевірка домашнього завдання, мотивація, актуалізація опорних знань, організація вивчення нового матеріалу, закріплення і осмислення матеріалу, організація домашнього завдання, підведення підсумків уроку та рефлексія [73, с. 352-364]. Загалом не можна сказати, що це погано. Протягом тривалого часу використовувалися і використовуються традиційні форми уроків, які варто удосконалювати [32, с. 111; 129, с. 334]. Можна в свою чергу поєднувати принципи традиційних та нетрадиційних уроків. Саме при вивченні теми руху опору найбільш ефективним можна вважати такі форми нестандартних занять як: урок-екскурсія, урок-диспут, урок-конференція, кіно-уроки тощо. Звичайно, інтерпретувати вивчення навчального матеріалу можна по-різному, проте названі форми нетрадиційних уроків, на наш погляд, принесуть позитивні

результати стосовно опанування матеріалу здобувачами загальної середньої освіти.

Урок-екскурсія напевно найкраще підходить до вивчення означеної теми руху Опору в період німецько-радянської війни. Він урізноманітнить освітній процес і сприятиме кращому запам'ятовуванню матеріалів [37, с. 220]. Урок-екскурсія змінить саме середовище навчання, адже можна, наприклад, відвідати або місцевий, або регіональний музей який саме присвячений даній тематиці або здійснити віртуальну екскурсію. Також можливе відвідування місцевості, де відбувались можливо якісь сутички учасників Руху Опору, адже, практично в кожному населеному пункті були свої загони. Якщо проводити урок-екскурсію саме в краєзнавчому музеї, то головне, що сприятиме кращому запам'ятовуванню, це саме наочні матеріали. Розміщені чисельні експонати, портрети нададуть здобувачам загальної середньої освіти можливість дійсно доторкнутися до минулого і краще задіяти пам'ять, адже окрім слухових органів сприйняття інформації будуть задіяні і зорові, і, можливо, частково дотикові. Для учнів важко щось зрозуміти, якщо його не можна побачити чи торкнутись.

Якщо організувати навчальні екскурсії до певної місцевості, то наочністю може стати пам'ятний знак чи обеліск, побудований на честь героїв-партизан. Для підготовки, на початку в самому класі показати портрети діячів Руху Опору, коротко розповісти про них і про події, в яких вони брали участь. Варто переглянути презентацію або невеликий відеоролик тощо. Також для закріплення навчального матеріалу варто попрямувати на місцевість або до пам'ятного знаку, який причетний до тематики уроку. Тобто в такому плані учитель зможе викласти досить великий обсяг матеріалу, зацікавити здобувачів освіти, потім для кращого запам'ятовування вони зможуть відвідати певну місцевість, де вчитель розширить їх знання про вивчені в класі події, пов'язавши їх з краєзнавчим матеріалом.

Відвідання якоїсь місцевості в якості уроку-екскурсії повинна бути дійсно причетною до певної події, яка пов'язана з рухом опору. Не слід

забувати про науковість і достовірність при викладенні даної теми. Не менш важливим є створення вчителем або відвідування вже створеного віртуального музею з історії Руху Опору [34, с. 368].

Ще одним нестандартним уроком є кіно-урок. Якщо враховувати психологію здобувачів загальної середньої освіти та їх ставлення до традиційних занять загалом, то вони не завжди бажають сидіти на уроці, де вчитель монотонно викладає матеріал та щось диктує для запису в зошити. Ось саме чому і постало питання в сучасній освіті про використання нових, нестандартних форм проведення уроків [79]. Тому кіно-урок є нестандартним відходом від усталених догматів за умови розпланування проведення заняття. Що стосується теми руху Опору на території України, то зараз на дану тематику можна знайти безліч відеороликів як документального характеру, так і художнього [45; 84]. Також можливе використання відео-реконструкції та відеохронік [83].

Звичайно, просто перетворити урок з перегляду певного відео буде неефективним, тому має бути чітка структура проведення заняття. На початку уроку необхідно зробити вступне слово з подачею невеликого цікавого матеріалу, потім поставити певні завдання перед переглядом відео чи уривку кінофільму відповідно до теми. Після перегляду хвилин на 7-10 провести дискусію стосовно побаченого. Сучасні інформаційні та комп'ютерні технології дають змогу вчителю самому створити відповідний кіносюжет спеціально для теми Руху Опору в ході німецько-радянської війни [31, с. 54]. Якщо виявиться ефективний такий вид нестандартного уроку, то звичайно в подальшому розроблені дидактичні матеріали можна використовувати і в подальшій освітній діяльності педагога.

Ще одну форму нестандартного уроку таку, як урок-диспут, можна ефективно використати піз час вивчення теми Руху Опору в ході німецько-радянської війни. Саме для 10-го класу це буде дуже ефективно, адже задіє в повній мірі критичне та аналітичне мислення в учнів. Також тут можна широко задіяти використання історичних джерел з тематика, тобто певних

документів, спогадів та ін.. Особливість уроку-диспуту в тому, що його можна використати наприклад на практичному занятті, як додатковий елемент вивчення теми. Для проведення уроку у формі диспуту учні вже повинні мати певні знання з вивченої теми, щоб вони могли висловлювати свої думки, наводили докази, спираючись на історичні джерела.

Для проведення ефективного уроку необхідно підготувати відповідні матеріали, які повинні опрацювати учні самостійно. Для того, щоб був саме диспут, бажано умовно поділити клас на дві команди, які будуть опрацьовувати інформацію, що буде дещо різною за змістом. Під час проведення такого нестандартного уроку вчитель виконує функцію тьютора, тобто тільки координує та спостерігає за ходом заняття. Звичайно, все залежить від активності та досвіду здобувачів освіти [9, с. 177]. Проте необхідно, щоб виникли суперечливі питання в ході уроку, на базі яких він і повинен проходити, активізуючи критичне та аналітичне мислення здобувачів освіти і здобути на минулих заняттях знання.

Під час практичних занять, що саме стосується вивчення теми партизанського руху на території України в роки Другої світової війни, можна також використати ще один нестандартний урок а саме урок-конференцію. Тут можна також ефективно задіяти учнів у вивченні зазначеної тематики. Особливість уроку-конференції в тому, що фактично вся підготовка відображається в самостійній їх роботі. Тобто учитель кожному здобувачу загальної середньої освіти ставить завдання вивчити конкретний аспект руху опору (диверсійну діяльність загонів, склад партизанських загонів, керівництво) та інформацію, де знайти літературу чи історичні джерела. В свою чергу здобувачі освіти в процесі підготовки опрацьовують джерельну базу та складають виступ.

Проведення уроку-конференції проходить у вигляді лекції, тобто кожен виступає з своїм повідомленням, а після цього іде загальне обговорення та обмін думками. Позитивним наслідком такої діяльності є те, що за одну академічну годину можна обговорити багато аспектів теми, проте негативним

є те, що, якщо кількість учнів надто велика, то висловити свої доповіді вдасться не всім, але ж в обговоренні будуть приймати весь клас.

Описавши можливі форми проведення нестандартних уроків необхідно ми зосереджуємо увагу на найбільш поширенішому, а саме традиційного з його прийнятою структурою. Більшість вчителів використовує типологію уроків саме такої форми, тому варто зазначити, як ефективно провести його саме з вивчення теми «Розгортання руху Опору на українських землях в ході німецько-радянської війни». Саме далі йтиме мова про урок засвоєння нових знань.

Як уже зазначалося він має певну структуру, що допомагає використати різні методичні прийоми. Варто зазначити, що головним під час будь-якого уроку є саме дотримання дидактичних принципів організації освітнього процесу, тобто тих ідей, що саме і складають цілісність і системність навчання. Це таких як: науковості, систематичності, виховання, зв'язку навчання з життям, індивідуалізації, наочності, активності. Саме за їх дотримання вдасться досягнути мети вивчення пропонованої теми [9, с. 143].

Першим головним етапом, на якому і починається засвоєння нової теми, в даному випадку «Партизанський рух на території України» - це саме мотивація. Вчитель повинен спершу зацікавити здобувачів освіти вивченням даної теми. В свою чергу мотивація повинна продовжуватися протягом всього уроку для того, щоб забезпечити ефективність засвоєння знань учнями [88].

Найпростішим способом початкової мотивації може бути постановка проблемного питання, відповідь на яке можна отримати впродовж уроку [88]. Наприклад, встановити зв'язок між однією персоною учасника Руху Опору і якоюсь подією сучасності, або розповісти про цікаву подію партизанського руху на Україні і поставити питання: «Хто були учасниками даних подій?» тощо. Саме це сприятиме тому, що здобувачі освіти зацікавляться навчальним матеріалом і слухатимуть впродовж уроку, шукаючи відповідь на те питання.

Мотивація до навчання проявляється, коли здобувачі освіти зацікавлені матеріалом. Вчителю історії досить легко це зробити, володіючи історичною джерельною базою з теми. Багато цікавих фактів можна знайти в мемуарах партизанських командирів та розповісти учням на етапі мотивації, щоб зацікавити та привернути увагу здобувачів загальної середньої освіти.

Зазвичай, багато методів та засобів вчителю необхідно використовувати на етапі заняття викладу нового матеріалу. Щоб не втратити увагу здобувачів освіти, необхідно використовувати наочні матеріали. Знову ж таки розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій дає змогу досить ефективно це зробити. Найлегшим і найдоступнішим способом задіяти наочність на уроці є створення мультимедійної презентації. Наразі більшість кабінетів в закладах загальної середньої освіти мають комп'ютерне оснащення, екрани, мультимедійні дошки або проєктори та екрани. Також це стає можливим за організації змішаного та дистанційного навчання [35, с. 243-244; 116, с. 288; 129, с. 337-338].

Загалом мультимедійна презентація має низку переваг [37, с. 112]. По-перше, це простота у виконанні. По-друге, допомога вчителю у викладенні нового матеріалу, адже, спираючись на основні поняття та дати, можна змістовно і структурно побудувати урок, і, в свою чергу, не затрачати час на диктування їх учням. По-третє, це різноманітність використання у такій презентації візуальних джерел та фото- і кінохроніки, а також історичних карт із зображенням переміщення загонів Руху Опору територією України під час викладення навчального матеріалу. Тобто найпростішим і ефективним способом використання наочного матеріалу є мультимедійна презентація. Звичайно, тема руху Опору дозволяє за наявності використовувати і реальні речові джерела. Це повинно ще більше зацікавити здобувачів загальної середньої освіти при опрацюванні матеріалу.

В процесі викладення означеної теми вчитель повинен постійно привертати увагу здобувачів освіти. Це можна робити за допомогою інтонації та тембру голосу вчителя. На основних датах та поняттях акцентувати увагу.

Також варто під час заняття підтримувати дружньої атмосферу, не потрібно перетворювати урок у 10-му класі на кшталт академічної лекції у закладі вищої освіти (далі – ЗВО). Також важливим компонентом у приверненні уваги здобувачів освіти є саме дещо жартівлива обстановка. Нотки гумору під час викладення основного матеріалу досить сильно активізують їх увагу.

Викладення матеріалу не повинно бути монологічним. Повинна бути постійний контакт із класом. Для цього можна використовувати інтерактивні ігри та вправи. Це дозволить не втратити увагу здобувачів освіти в. Інтерактивні вправи повинні пронизувати весь урок, щоб зацікавити учнів матеріалом [15, с. 30].

Доцільно використати на етапі мотивації таку вправу як «Асоціативний куш». Наприклад, варто написати на дошці слово «партизан» чи «упівець» і кожен зі здобувачів освіти буде підходити і записувати слова, які асоціюються в нього з даним словом. Або можна показати портрети місцевих партизан, які входили в радянські загони, і кожен буде казати відому йому інформацію про цих людей. Тобто в залежності від того, яким матеріалом володіють здобувачі освіти, і потрібно підбирати інтерактивні вправи.

Під час вивчення означеної у кваліфікаційній роботі теми варто використати вправу «Займи позицію». Наприклад, показати декілька тверджень стосовно діяльності учасників Руху Опору і отримати відповіді від здобувачів освіти, чи підтримують вони такі дії чи ні. Звичайно, твердження повинні бути побудовані так, щоб відповіді здобувачів освіти різнилися. Потім іде об'єднання їх в групи і в подальшому спільне обговорення. Тобто така невелика вправа активізує діяльність учнів і, в свою чергу, з відповідями учнів надасть вчителю можливість оцінити їх засвоєння знань під час викладу теми.

Окрім інтерактивних вправ існує велика кількість Інтернет ресурсів, які також можна використати на уроці. Це такі як Jamboard, Learning Apps, Google Форми та ін. [48]. Звичайно можна використовувати електронні

підручники та посібники. В них розміщено деякі завдання, які також варто використовувати під час вивчення нової теми. Загалом підручник має низку завдань з джерелами, картою та ілюстративним матеріалом. Також стосовно історичних джерел, то під час вивчення теми руху Опору в ході німецько-радянської війни використання мемуарів, документів буде доречним та допоможе здобувачам освіти краще усвідомити та запам'ятати матеріал [8].

Важливим етапом є закріплення і осмислення матеріалу. Це саме етап, який показує результативність проведеного уроку вчителем історії. Тобто те, як діти осмислили та зрозуміли матеріал. На цьому етапі ефективно використовувати можливості он-лайн тестування. Ця форма роботи не займе багато часу і покаже результати роботи вчителя на уроці. Заздалегідь підготовлені тести на будь якій платформі відразу після проходження їх здобувачами освіти покажуть кількість правильних відповідей. Завдання не повинні стосуватися якихось деталей теми розгортання руху Опору в ході німецько-радянської війни, а лише основні твердження, дати, персоналії та поняття. Також варто зазначити, що саме використання тестування в 10-му класі дозволить зрозуміти роботу з ними і покращить їх навички, адже наступного року їм доведеться складати НМТ.

Окрім он-лайн тестування можна використати також і роботу з інтерактивними вправами. Наприклад, той же «уявний мікрофон». Коли здобувачі освіти по черзі передають один одному якийсь предмет і говорять свою думку стосовно якогось твердження щодо руху опору. Наприклад: «Як ви ставитесь до діяльності радянських партизан на території України? Чому С. Ковпаку вдалось створити таке велике з'єднання?» тощо.

Отже, підсумувавши, можна зробити висновок, що тему розгортання руху Опору на території України в закладі загальної середньої освіти можна розглядати замість уроку кілька академічних годин, передбачивши це в календарному плані. Вивчення теми несе в собі не тільки навчальний характер, а і виховний. Також це дозволяє поєднувати його з вивченням історії рідного краю та діяльність учасників Руху Опору в своїй місцевості.

Також застосування нестандартних форм роботи на заняттях можливе і під час засвоєння знань на комбінованих і практичних заняттях, і наприкінці вивчення розділу. Традиційна форма уроку, яка використовується багатьма вчителями, також має право на застосування під час вивчення теми руху Опору в ході німецько-радянської війни. Вище представлені різні форми та методи роботи, використання яких дозволить здобувачам освіти опанувати матеріал теми під час викладення нового матеріалу вчителем історії.

3. 2 Аналіз авторської розробки плану-конспекту уроку з історії України у 10-му класі

Для вивчення теми «Розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни» в 10-му класі нами було розроблено відповідний план-конспект та проведено заняття.

До структури знань, які повинні бути закріплені в впродовж уроку, було винесено ті поняття та терміни, персоналії, основні дати, які відповідають запропонованій темі. Сукупність умінь, якими повинні оволодіти учні, також взаємозалежні. Але були ураховані програмні вимоги, де зазначається, що в ході вивчення теми учні повинні вміти пояснювати причини та наслідки окупації України та охарактеризувати історичну постать часів війни Сидора Ковпака [77].

Що стосується типу уроку, то для вивчення теми «Розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни», оптимальним, на нашу думку, є комбінований, в якому присутні такі етапи уроку як: актуалізація опорних знань, вивчення нового матеріалу, закріплення нового матеріалу та підсумок уроку. В ході роботи над даною темою здобувачі освіти зможуть поєднати повторення попереднього матеріалу стосовно вивчення розділу № 6 «Україна в роки Другої світової війни»

навчальної програми з вивченням нової теми. Така побудова засвоєння здобувачами освіти знань набере системного характеру.

Обладнання, доцільне для використання на такому уроці, представляло ноутбук з підготовленою вчителем мультимедійною презентацією відповідно до теми, екран (мультимедійна дошка) та роздатковий матеріал для виконання певних завдань з історичними джерелами в ході заняття. Звичайно ефективним також було б використання настінної карти, але з відсутністю її в матеріальному забезпеченні кабінету історії вчитель розмістив її у презентації та у кожного здобувачів загальної середньої освіти наявними були атласи.

Першим етапом уроку є організаційний момент, на якому відбулося привітання вчителя з учнями, перевірка відсутніх. Здобувачі освіти готуються до уроку, перевіряючи наявність зошита, атласу, підручника та письмового приладдя.

Наступний етап – актуалізація опорних знань. Тут вчителем було задіяний метод фронтального опитування по вивченому раніше матеріалу. Він був обраний для того, щоб зберегти час для викладу нової теми. В свою чергу це дало змогу визначити рівень засвоєння попереднього матеріалу здобувачами освіти та аспекти, на які потрібно звернути увагу додатково.

Наступним етапом була мотивація освітньої діяльності здобувачів освіти. На даному етапі вчитель сконцентрував увагу на проблемному питанні стосовно теми уроку, щоб викликати в учнів цікавість. Було проведено показ короткого відеоролику тривалістю до 1,5 хв., в якому було показано сучасна реконструкція бою партизанів з германськими підрозділами. Головне на що потрібно звернути увагу ще те, що під час показу учням не надавалось ніякої інформації стосовно теми уроку чи характеру ролику. Тобто тут вони повинні були самі, використовуючи аналітичне мислення та набуті знання, зробити власні висновки.

Окрім цього, після перегляду відеоролику учитель перевіряє рівень засвоєння знань стосовно теми розгортання руху опору задаючи питання після перегляду: 1.Хто вів бій проти німців на відео? 2.У що вони були

одягнені? 3. Чи знаєте ви, хто такі партизани?. Так уже в ході уроку вчитель вдалося пробудити цікавість в учнів і підвести до теми уроку. Загалом мотиваційний етап уроку є важливим, оскільки він націлює дітей на усвідомлене і глибоке вивчення даної теми.

Наступним етапом уроку було повідомлення теми заняття, яка була записана на дошці вчителем та в зошитах здобувачами освіти. Також тема уроку була висвітлена на приготіваній вчителем до уроку презентації. Вчитель також надав деякі поради учням до роботи під час викладення нової теми.

Далі відбувся етап пояснення нового матеріалу. Педагог має оголосити примірний план вивчення нової теми:

1. Причини та форми розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни.
2. Створення та діяльність з'єднання С. Ковпака / УПА Т. Чупринки.
3. Найбільші партизанські загони на території України.
4. Наслідки діяльності учасників Руху Опору на території України.

Під час підготовки плану уроку головне на що має спиратися вчитель – це програма. Тобто ті прописані вимоги стосовно результатів навчально-пізнавальної діяльності були враховані.

Пояснення нового матеріалу відбувалося разом з висвітленням розробленої мультимедійної презентації. Стосовно саме першого пункту плану теми, то варто сказати, що причини та форми розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни були подані в її матеріалах. Враховуючи вимоги до мультимедійної презентації, невеликі текстові дані стосовно головних аспектів партизанського руху на Україні були висвітлені у формі таблиць. В ході розповіді учні 10-го класу коротко конспектували в зошити основні дати, терміни та події для кращого запам'ятовування.

Після розгляду першого пункту плану уроку для закріплення нового матеріалу можна використати інтерактивну гру «Займи позицію». Здобувачів освіти варто об'єднати у 2-3 команди.

Під час розгляду другого пункту плану, а саме «Створення та діяльність загону С. Ковпака / УПА Т. Чупринаки», головним чином була звернена увага на особу керівника загону. Після короткої розповіді вчителем знову було продемонстровано короткий відеоролик стосовно біографії С. Ковпака чи іншого діяча. При розповіді про утворення його з'єднання також було задіяний краєзнавчий матеріал. Варто розповідь вчителя будувати з використанням історичних джерел. На презентації демонструються уривки з мемуарів та документів, з якими здобувачі освіти могли ознайомитись в ході розповіді вчителя.

Третім пунктом плану розгляду нової теми була оглядова характеристика найбільших загонів учасників Руху Опору. Тут вчителем було використано елемент самостійної роботи учнів. Їх завданням було переглянути два абзаци параграфу та назвати загони та їх командирів. Під час висловлювання окремих учнів про один із загонів учитель паралельно, використовуючи мультимедійну презентацію, показував фото командирів та головні дати. Здобувачі освіти коротко конспектували їх собі в зошити.

При вивченні останнього пункту матеріал розповідь вчителя варто будувати на табличному матеріалі розміщеному в презентації, який клас паралельно може конспектувати в робочі зошити. Також на цьому етапі після викладу матеріалу учням варто запропоновано виконати роботу з історичним джерелом застосувавши роздатковий матеріал. Щоб зменшити витрати часу на опрацювання джерела вчитель може керувати увагою учнів. Після цього відбувається загальне обговорення поставлених питань до уривку документу усім класом. Після цього вчитель зосереджує увагу на головних аспектах даної теми.

На етапі закріплення нового матеріалу можна використати інтерактивну гру «уявний мікрофон». Підсумком уроку стає оцінювання здобувачів освіти

з обов'язковим коментуванням навчальних досягнень вчителем наприкінці уроку та підведення підсумків результативності засвоєння нової теми. Оцінювання відбувається на основі фронтального опитування на етапі актуалізації опорних знань та роботи учнів під час розгляду нової теми. Звичайно активність окремих учнів була врахована при оцінюванні. Кожна виставлена оцінка була обґрунтована вчителем.

Після виставлення оцінок здобувачів освіти, відбується останній етап, на якому проводиться інструктаж з виконання домашнього завдання. Варто також відмітити, що урок повністю відповідав встановленому часу тобто одній академічній годині (45 хв.) адже одразу після повідомлення домашнього завдання пролунав дзвінок, який означає закінчення уроку.

Отже, можна відзначити, що розроблена авторська методика проведення комбінованого уроку в 10-му класі з вивченням теми «Розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни» демонструє різноаспектність подання матеріалу. Також на етапі актуалізації опорних знань було показано загальні знання 10 класу з теми «Україна в Другій світовій війні», що дало можливість поєднати вивчений матеріал з розглядом нової теми.

На етапі пояснення нового матеріалу додатково увагу учнів привертала підготовлена вчителем мультимедійна презентація, яка в свою чергу допомагала вчителю збільшити час для викладу матеріалу, не затрачаючи його на диктування головних аспектів теми.

Використання інтерактивної вправи в ході викладу матеріалу допомагало знову ж таки активізувати та зацікавити учнів та додатково засвоїти матеріал. Також варто звернути увагу на діяльність історичних персоналій. На цьому етапі також варто організувати поєднання вивчення історії України та рідного краю.

Загалом ефективність авторського плану вивчення теми «Розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни» в 10-му

класі достатня, що підтверджується теоретичними аспектами дослідження теми та практичним досвідом.

ВИСНОВКИ

Розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни набув рис масштабності. У даній кваліфікаційній роботі розглянуто тільки деякі аспекти важливої проблеми. Звичайно, розглядаючи будь-які аспекти явища, потрібно звернути увагу на причини, тобто на те, що зумовило виникнення в даному випадку руху Опору на території українських земель. Саме в першому розділі розглянуто ситуацію, яка склалась на Глухівщині з початком фашистської окупації наприкінці серпня 1941 року та створення Глухівського партизанського загону. декількох держав, і тому ситуація була різною в межах сучасних територій.

З окупацією території Глухівщини було встановлено новий окупаційний орган, який проводив досить жорстку політику. Це досить яскраво проявлялось саме на території північної, північно-східної та частково центральної частини України. Саме тут в подальшому і почався зароджуватись в ході німецько-радянської війни Рух Опору.

В свою чергу майже з першого дня свого існування він був контрольований з боку влади. На початкових етапах завдання стосовно формування та керівництво діяльністю належало Народному комісаріату внутрішніх справ, пізніше був встановлений самостійний регулюючий орган - Український штаб партизанського руху. Але саме на початку своєї діяльності дана структура не була такою ефективною, проте уже в 1942-1943 роках проявилася в ефективніших управлінських якостях у складі Сумського обласного з'єднання, надававши досить чіткі накази стосовно розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни. Звичайно ця діяльність була пронизана ідеологічним духом. Створювалось низка підпільних партійних структур обласних, районних, міських. Вони виконували функції агітації населення до комуністичного ладу, а також пізніше були одними з ініціаторами створення місцевих партизанських груп.

Найбільшого поширення партизанський рух на території України набув на Поліссі. Досить помітно відзначалась Сумська та Чернігівська область. Тут було створено найбільші партизанські з'єднання, командирами яких були С. Ковпак, О. Сабуров, М. Наумов, М. Попудренко, О. Федоров.

В другому розділі на широкій джерельній та історіографічній базі було проаналізовано та представлено історію розгортання руху опору на Глухівщині в 1942-1943 роках. Нами були описані майже всі методи озброєння партизанських загонів, стратегії ведення бою тощо. Характеристика та особливості методів діяльності у ворожому тилу показало складність, але все ж таки ефективність Руху Опору що була помітною у допомозі регулярним радянським військам. Також з джерельної інформації видно, що вчинення диверсій, рейдів тощо було не єдиною метою їх діяльності.

Учасники Руху Опору проводили також велику ідеологічно-агітаційну роботу серед населення. Це було зумовлено, як одне із завдань партійного керівництва, так і у власних інтересах. Стосовно останнього, то варто зазначити, що саме населення було одним із головних джерел існування з'єднань Руху Опору. Але не все населення підтримувало саме радянських партизан. Це добре видно під час рейду глухівських партизанів в складі з'єднання С. Ковпака на західну Україну. Саме недостатня підтримка з боку населення і не дала досягнути поставлених завдань.

Окрім історичної складової даної кваліфікаційної роботи було розглянуто і методичні аспекти розкриття даної теми, тобто можливості викладання історії розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни під час вивчення навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі в закладах загальної середньої освіти. Спершу було розглянуто згідно програмних умов можливості вивчення тематики на уроках історії України в 10-му класі. З проаналізованого видно, що на сучасному етапі розвитку освіти ЗЗСО виділяється небагато годин на вивчення даної теми. Але навчальна програма

дозволяє вчителю згідно з розробленим календарний планом поглиблювати аспекти розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни на відповідних практичних завданнях. До того ж вивчення кожного розділу передбачає час на дослідження питань історії рідного краю, де також можна вивчати дану тематику.

Запропоновано у кваліфікаційній роботі деякі форми проведення нестандартних уроків та методичні рекомендації з можливих способів та методів їх проведення. Окрім цього було розроблено авторський конспект уроку, в якому показано можливість проведення заняття в ЗЗСО в 10-му класі. Для цього було обрано комбінований тип уроку, щоб показати зв'язок з вивченням нового матеріалу та пов'язання його з опрацьованим матеріалом. Детальний аналіз методики був здійснений в третьому розділі кваліфікаційної роботи.

Загалом варто зазначити, що завдання поставлені до даного кваліфікаційного дослідження вдалося виконати в повній мірі. Дана наукова робота є втіленням аналізу теми з історії розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни з різних проблем: історичної характеристики, з боку висвітлення джерельної інформації для розкриття теми та методологічного впровадження аспекту розгортання руху опору на українських землях в роки німецько-радянської війни до освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Абрютін М. Солдати «малої землі». *Народна трибуна*. 1986. № 139 (9556). 30 серпня. С. 3.
2. Артоєєв Г. Вася Коробко: Документальна повість. Москва: Воениздат, 1988. 275 с.
3. Базима Г. Я. Слідами великого рейду. Спогади партизана. Київ: Вид-во політ. літ-ри України, 1977. 400 с.
4. Белашов В. І., Белінська Л. І., Близнюк А. М., Голубченко В. Ю. Сумщина в історії України: Навчальний посібник. Суми: МакДен, 2005. 496 с.
5. Белоус О. Бойові дії радянських партизан на території північно-східної України (липень 1942 р. – вересень 1943 р.). *Військово-історичний меридіан*. 2008. № 1. С. 101-113.
6. Богатырь З. А. Борьба в тылу врага. Москва: Мысль, 1969. 470 с.
7. Ведомости Верховного Совета СССР от 13 марта 1943 г: URL: https://sun.tsu.ru/mminfo/2020/000462771/1943/1943_011.pdf (дата звернення: 11.11.2023).
8. Використання історичних джерел на уроках історії як засіб формування критичного мислення учнів. *Всеосвіта*. 2019. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-istoricnih-dzerel-na-urokah-istorii-ak-zasib-formuvanna-kriticnogo-mislenna-ucniv-123540.html> (дата звернення: 11.11.2023).
9. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
10. Войцехович В. О. Партизани ідуть на захід. Київ: Політвидав України, 1982. 256 с.
11. Войцехович В. О. Фронт на Поліссі. Партизанські зшитки. Київ: Вид-во політичної літ-ри України, 1975. 432 с.
12. Гамага А. Місце народження – в'язниця. *Народна трибуна*. 1966. № 29 (5785). 8 березня. С. 2.

13. Гамага А. Начальник штабу. *Народна трибуна*. 1975. № 33 (7677). 18 березня. С.3.
14. Гамага А. Як збиралися в лісі партизани... *Народна трибуна*. 1966. № 104 (5860). 27 серпня. С. 4.
15. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. *З досвіду роботи*. 2004. Т. 3. Вип. 4. С. 29-32.
16. Гогун А. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2012. 527 с.
17. Голуб А. Готувались у бій партизани. *Народна трибуна*. 1981. № 151 (8605). 19 вересня. С. 3.
18. Голуб А. Дорогою страждань: Нарис. *Глухівщина*. 1998. 10 червня. С. 3.
19. Голуб А. За хліб і мир. *Народна трибуна*. 1988. № 89 (9882). 3 червня. С. 3.
20. Голуб А. Кров і безсмертя Гути. *Народна трибуна*. 1987. № 38 (9623). 6 березня. С. 3.
21. Голуб А. Мариця збирає народних месників. *Глухівщина*. 2011. № 68 (1942). 21 вересня. С. 2.
22. Голуб А. Не стали на коліна. *Народна трибуна*. 1987. 13 жовтня. С. 4.
23. Голуб А. Пам'ять дитячого серця. Глухів: Глухівська міська друкарня, 1997. 184 с.
24. Голуб А. П. Пам'ять дитячого серця. Документальні нариси. Видання друге, доповнене. Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія – 1» ЛТД, 2003. 248 с.
25. Голуб А. Рядова партизанської гвардії. *Народна трибуна*. 1989. 15 квітня. С. 3.
26. Голуб А. Секретар підпільного райкому. *Народна трибуна*. 1981. № 154 (8608). 25 вересня. С. 2.

27. Голуб А. Справа Рум'янцева. *Народна трибуна*. 2004. 6 листопада. № 84 (11926). С. 3.

28. Голубев О. Встановити імена героїв. *Народна трибуна*. 1974. № 59 (7547). 16 травня. С. 3.

29. Гридчин И. И. Партизанский набат. Киев: Политиздат Украины, 1983. 176 с.

30. Гриценко А. До 90-річчя з дня народження Анатолія Петровича Голуба. *Глухів.city*. 2023. 6 вересня. URL: <https://hlukhiv.city/blogs/310529/do-90-richchya-z-dnya-narodzhennya-anatoliya-petrovicha-goluba>

31. 93. Гриценко А. П. Методика формування в старшокласників умінь використовувати інформаційні ресурси. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Вип. 3. Бердянськ: БДПУ, 2014. С. 50-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2014_3_11

32. Гриценко А. П. Можливості використання ІТ-технологій у ході впровадження модельних навчальних програм громадянської та історичної освітніх галузей базової середньої освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер. : Педагогічні науки. 2022. Вип. 1 (48). С. 108-117. URL: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-1-48-108-117>

33. Гриценко А. Літописець партизанського руху. До 90-річчя з дня народження А. П. Голуба. *Глухівщина*. 2023. № 35 (28105). 7 вересня. С. 2.

34. Гриценко А. П. Особливості побудови віртуального музею «Мультимедійна стрічка подій в історії української державності. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (79). Березень. С. 366-370. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-75>

35. Гриценко А. Психолого-педагогічні аспекти використання мультимедійних технологій у процесі навчання історії студентів закладів вищої педагогічної освіти. *Наукові записки БДПУ*. Серія: Педагогічні науки. Вип.1.

Бердянськ : БДПУ, 2020. С. 241-247. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2020-1-1-241-247>

36. Гриценко А. П. Формування Глухівського партизанського загону: правда і вимисли. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 14. Ніжин, 2021. С. 286 – 288. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/181324>

37. Гриценко А. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки: монографія. Суми: ФОП: Цьома С. П., 2021. 358 с. <http://46.201.250.252/handle/123456789/2076>

38. Гриценко Г. Нескорені. *Чапаявець*. 1986. № 5 (572). 10 грудня. С. 2.

39. Гриценко И. Т, Головин Н. М. Подвиг: Докум. очерки о Героях Советского Союза. 3-е изд. перераб. и доп. Харьков: Прапор, 1983. 535 с.

40. Давидов Й. В перші дні боротьби. *За перемогу*. 1961. № 107 (5040). 5 вересня. С. 2.

41. Дейнека А. И. Памятники архитектуры Сумщины: Путеводитель. Харьков: Издательство «Прапор», 1989. 199 с.

42. Дерейко І. І. Ковельський вузол. *Енциклопедія історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kovelsky_vuzol (дата звернення: 11.11.2021).

43. Доповідна записка НКВД УРСР про діяльність партизанського загону Сабурова 15 лютого 1942 р: [Інтернет-портал]. URL: <https://web.archive.org/web/20071204045554/http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog/document?id=42660> (дата звернення: 11.11.2023).

44. Дрозденко Б. Комісар партизанського загону. *За перемогу*. 1961. № 110 (5043). 12 вересня. С. 3.

45. Дума о Ковпаке : URL: <https://www.youtube.com/watch?v=u8eK9T3jA6k> (дата звернення: 11.11.2023).

46. Єроха М. Осокір над Барським. *Глухівщина*. 1998. 19 серпня. С. 3.

47. Жук М. Ми разом були в бою. *Народна трибуна*. 1970. № 100 (6964). 20 серпня. С. 4.
48. Збірник інтерактивних вправ з історії України для 10-11 класів. *На Урок. Освітній портал*. URL: <https://naurok.com.ua/zbirnik-interaktivnih-vprav-z-istorii-ukra-ni-dlya-10-11-klasiv-pidgotovka-do-zno-2018-7991.html> (дата звернення: 11.11.2023).
49. Іван Єрофійович Лисиця. *Народна трибуна*. 1983. № 127 (8979). 9 серпня. С. 3.
50. І. В. Чубун. *Народна трибуна*. 1986. № 53 (9470). 1 квітня. С. 4.
51. Інструктивно-методичні матеріали щодо викладання історії у 5-11-х класах. *Всеосвіта. Національна освітня платформа*. 2023. URL: <https://vseosvita.ua/user/id22767/blog/instruktyvno-metodychni-materialy-shchodo-vykladannia-istorii-u-5-11-klasakh-47667.html> (дата звернення: 11.11.2023)
52. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Сумська область / за ред. Ред. кол. тома: Макухін І. Я. (гол. редкол.), Гриченко І. Т. (заст. гол. редкол.), Долгін Г. С., Калітаєв К. Г. та ін. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. 696 с.
53. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернігівська область / за ред. ред. кол. тому: Дериколенко О. І. (гол. редкол.), Бутько О. Г., Власенко В. І. та ін. Київ: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. 780 с.
54. Кентій А. В. Карпатський рейд сумського партизанського з'єднання під командуванням С. Ковпака 1943. *Енциклопедія історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Karpatsky_reyd (дата звернення: 11.11.2023)
55. Кентій А., Лозицький В. Війна без пощади і милосердя: Партизанський фронт у тилу вермахту в Україні (1941-1944). Київ: Генеза, 2005. 408 с.
56. Кизя Л. Є. Сидір Ковпак: Біографічна повість. Київ : Радянський письменник, 1972. 192 с.

57. Клоков В. И. Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск. 1941–1944. Киев: Изд-во «Наукова думка», 1984. 160 с.

58. Коваленко О. П. Сіверщина від давнини до сьогодення. Історичні нариси. Суми: ЗАТ «Іса-Інтерпапір», 2009. 310 с.

59. Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат / Літературний запис Є. Герасимов. Київ: Політвидав України, 1979. 288 с.

60. Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат / Літературний запис Євгена Миколайовича Герасимова. – Київ: Політвидав, 1984. 284 с.

61. Ковпак С.А. Воспоминания, очерки, статьи. Киев: Политиздат Украины, 1987. 388 с.

62. Ковпак С. А. Из дневника партизанских походов / Лит. запись В. А. Неверовича. Москва: изд-во ДОСААФ, 1964. 222 с.

63. Ковпак С. А. От Путивля до Карпат. Москва: Военвидат НКО СРСР, 1945. 135 с.

64. Кривко Я. Рядки з телеграми. *Народна трибуна*. 1974. № 105 (7593). 31 серпня. С. 3.

65. Кульбака П. Двічі Герой Радянського Союзу С. А. Ковпак. *За перемогу*. 1958. № 29 (4494). 7 березня. С. 2.

66. Кульбака П. Незабутні роки. *За перемогу* 1961. № 110 (5043). 14 вересня. С. 2.

67. Курас И. Ф., Кентий А. В. Штаб непокоренных (Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны). Киев: Политиздат Украины, 1988. 330 с.

68. Лисенко О. , Нестеренко В. Окупаційний режим на Україні у 1941–1943 рр.: адміністративний аспект / Упоряд. Н. Маковська. Київ: Держ. ком. Архівів України, 2006. 767 с.

69. Лисиця І. Партизанський комісар. *Народна трибуна*. 1980. № 173 (8595). 29 жовтня. С. 4.

70. Літопис партизанського руху: Перша сутичка з ворогом. *Народна трибуна*. 1991 20 вересня. С. 2.
71. Люховський М. Гриценко О. Сторінки історії. Слоут в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945. *Чапасьвець*. 1991. № 6. 7 травня. С. 1 – 2.
72. Ляшко І. Документи звинувачують. *Народна трибуна*. 1968. № 75 (6627). 22 червня. С. 4.
73. Малафійк І. В. Дидактика новітньої школи: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Слово, 2015. 630 с.
74. Мальченко А. Г., Манжос В. В., Печений М. В. Історія сіл Глухівщини. Глухів, 2007. 104 с.
75. Мельниченко Є. Наш командир. *Народна трибуна*. 1987. 26 травня. С. 2.
76. Мовчан П. Вони допомагали партизанам. *Чапасьвець*. 1975. № 13 (444). 8 травня. С. 2.
77. Навчальні програми для 10-11 класів. *Офіційний сайт міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 11.11.2022).
78. Наумов М. И. Хинельские походы. Москва: «Молодая гвардия», 1972. 352 с.
79. Нова українська школа. Офіційний сайт міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 11.11.2023).
80. Олександр Харитонович Румянцев. *Народна трибуна*. 1975. № 17 (7661). 8 лютого. С. 4.
81. Палажченко О. О. Подвиг комісара. Київ: Політвидав України, 1979. 328 с.
82. Партизани в боротьбі з нацизмом у роки Другої світової війни. *Політика. Право. Життя*. Інтернет-версія часопису. 2016. URL:

- http://www.pollawlife.com.ua/2016/05/blog-post_7.html (дата звернення: 11.11.2023).
83. Партизанский парад 23.02.1942 Ковпака (реконструкція 2012 року). URL: https://www.youtube.com/watch?v=xcUokyB_olA (дата звернення: 11.11.2023).
84. Партизанський рух на території України. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z22VE02LQsA> (дата звернення: 11.11.2023).
85. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны / Главный редактор С. В. Кудряшов. Москва: Издательство «Историческая литература», 2015. 692 с.
86. Петро Михайлович Вислий. *Червона зоря*. 1953. № 14 (871). 15 лютого. С. 1.
87. Подвигом уславлені. Герої Радянського Союзу – партизани і підпільники України в роки Великої Вітчизняної війни. / Авторський колектив: Немятий В. М. (керівник). Київ: Вид-во політичної літератури України, 1978. 350 с.
88. Практичні поради щодо формування в учнів мотивації до навчання. Офіційний сайт видавничої групи «Основа», 2020. URL: <https://osnova.com.ua/praktichni-poradi-schodo-formuvannya-v-uchniv-motivatsii-do-navchannya/> (дата звернення: 11.11.2023).
89. Прогулка с Игорем Сбитным. *Неделя*. 2015. 13 травня. С. 4.
90. Рева О. Захищаючи Батьківщину (3 нагоди 55-річчя початку партизанського руху на Сумщині). *Народна трибуна*. 1996. 19 жовтня. С. 2.
91. Рева О. Легендарний командир полку. *Народна трибуна*. 2011. № 11 (12507). 9 лютого. С. 2.
92. Романцов І. І зброєю, і словом. *Народна трибуна*. 1980. № 68 (8490). 26 квітня. С. 2.
93. Румянцев О. Визволення. *За перемогу*. 1960. № 56 (4833). 10 травня. С. 3.

94. Румянцев О. В новорічну ніч. *За перемогу*. 1959. № 1 (4622). 1 січня. С. 1.
95. Румянцев О. В тилу ворога. *За перемогу*. 1957. № 128 (4438). 25 жовтня. С. 3.
96. Румянцев О. Минулому вороття не буде. *Народна трибуна*. 1963. № 111 (242). 24 серпня. С. 4.
97. Румянцев О. Ми починали так... *За перемогу*. 1961. № 75 (5008). 22 червня. С. 2.;
98. Румянцев О. Наш край партизанський. *Народна трибуна*. 1968. № 102 (6654). 24 серпня. С. 3.
99. Румянцев О. Неписана клятва. *Народна трибуна*. 1967. № 106 (6018). 31 серпня. С.3.
100. Румянцев О. Партизанські вечори. З щоденника. *За перемогу*. 1961. № 106 (5039). 2 вересня. С. 2.
101. Румянцев О. Перед визволенням. *Народна трибуна*. 1964. № 103 (400). 29 серпня. С. 3.
102. Румянцев О. «Правда» в партизанській землянці. *За перемогу*. 1962. № 54 (5143). 5 травня. С. 2.
103. Сабуров О. М. У тяжкі роки. Київ: Політвидав, 1973. 148 с.
104. Садовський О. ...А барвінок квітує. *Народна трибуна*. 1990. 22 травня. С. 3.
105. Садовський О. Ветеран. *Народна трибуна*. 1983. № 131 (8983). 16 серпня. С. 2.
106. Садовський О. З літопису партизанської слави. Нескорені. *Народна трибуна*. 1980. № 181 (8603). 14 листопада. С. 3.
107. Садовський О. Йшли на бій партизани. *Народна трибуна*. 1987. 27 лютого. – С. 2.
108. Садовський О. Народження з'єднання. *Народна трибуна*. 1983. № 10 (8862). 18 січня. С. 4.

109. Садовський О. Секретар підпільного райкому. *Народна трибуна*. 1982. № 159 (8803). 5 жовтня. С. 2.
110. Садовський О. Таємниця одного скарбу. *Народна трибуна*. 1980. № 163 (8585). 11 жовтня. С. 4.
111. Сбитный И. Глуховский аэропорт. *Соборний майдан*. 2013. № 1 (55). січень-лютий. С. 2.
112. Свинарєнко М. С. Атака. Героїчна композиція: Сповіді, девізи, застереження та заповіти лицарві «Золотої Зірки». Сімферополь: Таврія, 2002. 268 с.
113. Світненко П. Один з багатьох. *Чапєвєць*. 1965. № 19 (258). 20 листопада. С. 2.;
114. Світненко П. Партизанські походи. *За перемогу*. 1961. № 109 (5042). 9 вересня. С. 2.
115. Світненко П. Чверть віку тому. *Народна трибуна*. 1966. № 135 (5891). 7 листопада. С. 4.
116. Сергієнко В. П., Гриценко А. П. Особливості класифікації мультимедійних засобів навчання у процесі вивчення історії. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер. : Педагогічні науки. 2020. Вип. 1 (42). С. 183-191. URL: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2020-1-42-183-191>
117. Сиряченко В. В. Себя не жалеть. Документальные повести и очерки. Киев: библиотечка «Комуниста», 2003. 128 с.
118. Слоєв Г. Згадуючи бойові роки. *За перемогу*. 1961. № 108 (5041). 7 вересня. С. 2.
119. Строкач Т. А. Наш позивний – свобода. Київ: Вид-во «Радянський письменник», 1966. 493 с.
120. Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского народа (1941 – 1945 гг.) / Сборник документов и материалов. Харьков: Харьковское книжное издательство «Прапор», 1963. 460 с.

121. Сухих А. Ю. Протистояння між радянськими партизанами й Українським повстансько-підпільним рухом на Волині у роки німецької окупації (1941–1944 рр.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : 07.00.01 : захист 12.08.2019 / наук. кер. В. В. Трофимов. Острог, 2019. 367 с.

122. Тутученко С. П. Люди, которых я знал. Киев: Политиздат Украины, 1986. 214 с.

123. Україна партизанська. 1941-1945. Партизанські формування та органи керівництва ними : наук.-довід. вид. / Центр. держ. архів громад. об-нь України; [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; авт.-упоряд.: В. С. Лозицький (керівник) та ін.]. Київ: Парлам. вид-во, 2001. 319 с.

124. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза, 1941-1945 гг. : в 3 т. : пер. с укр. Т. 1 : Советская Украина в период отражения вероломного нападения фашистской Германии на СССР и подготовки условий для коренного перелома в войне (июнь 1941- ноябрь 1942 гг.) / И. В. Архипов, П. Н. Балковой, В. С. Бруз; редкол.: И. Д. Назаренко (председатель), И. И. Вивдиченко, В. Я. Головкин и др. – изд. доп. и дораб. Київ : Политиздат Украины, 1975. 544 с.

125. Федоров И. Ф. Партизанские версты (Воспоминания командира соединения). Киев: Политиздат, 1990. 223 с.

126. Федоров О.Ф. Підпільний обком діє. Київ: Держвидав політичної літератури УРСР, 1949. 783 с.

127. Федоров О.Ф. Підпільний обком діє / Літ. запис Є. Босняцького; Пер. з рос. А. Шияна. Київ: Політвидав України, 1981. 831 с.

128. Юзвик Л. Героїчні сторінки партизанської війни на Чернігівщині. *Вигнання нацистських окупантів з України: пам'ять та уроки історії для сьогодення*. Чернігів, 2014. Т. 1. С. 43-48.

129. Hrytsenko A. Developing the Content of Forming the System of Intending History Teachers Professional Competence Using Multimedia Technologies. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020,

Volume 12, Issue 1 Sup. 1, pages: 330-346. URL:

<https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup1/238>

ДОДАТКИ

СПИСОК

осіб, які дезертирували з Глухівського партизанського загону.

з 28 серпня 1941 р. по 1 травня 1943 р.

№ п/п	П. І. Б.	Яку займав посаду до вступу в партизанський загін	Рік на народження	Час вступу в партиз. загін	Коли дезертирував з партизанського загону	Партійність	Домашня адреса
1.	Огієнко Микола Семенович	голова сільської ради с. Слоут	1909	27.08.41	10. 9. 41	к-т ВКП (б)	Сумська область. Глухівський
2.	Овчаренко Олександр Гнатович	голова колгоспу "Чапаєв" с.	1900	27.08.41	10.9.41	к-т ВКП (б)	Сумська область. Глухівський
3.	Шакотько Пилип Пилипович	обліковець колгоспу "Чапаєв" с.	1902	27.08.41	10.9.41	к-т ВКП (б)	Сумська область. Глухівський
4.	Фесюн	Завідуючий військовим столом РВМ		27.08.41	15.9.41	к-т ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
5.	Конопля Михайло Олексійович	Інспектор дільничної міліція	1914	27.08.41	20.9.41	к-т ВКП (б)	Сумська область. Глухівський
6.	Суставенко Степан Ілліч	Уповноважений карного розшуку	1900	27.08.41	20.9.41	ч-л ВКП (б)	Сумська область. Глухівський
7.	Ковбаса Олексій	Секретар районного	1911	27.08.41	20.9.41	ч-л ВКП (б)	Сумська область. місто
8.	Соколов Влас Савович	Директор млина Глухівського	1898	27.08.41	6.9.41	ч-л ВКП (б)	Сумська область. місто Глухів
9.	Олійник Яків Іванович	Секретар Глухівського	1891	27.08.41	6.9.41	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів

10	Галагудін Ілля Дмитрович	Зам. голови Глухівського	1905	27.08. 41	28.8.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
11	Давидченко Олександр	Зав. паспортним		27.08. 41	11.9.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
12.	Грабовський Семен	I секретар Глухівського	1906	27.08. 41	7.9.41	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
13	Єрмоленко Іван Степанович	Зав. військ, відділом РК	1906	27.08. 41	30.8.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
14	Примаченко Михайло	Зав. Конопасін-	1909	27.08. 41	6.9.41	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
15	Заровський	Міліціонер Глухівського	1910	27.08. 41	10.9.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська область. місто
16	Приходько	Міліціонер Глухівського	1912	27.08. 41	10.9.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
17	Шеремерович	Міліціонер Глухівського	1912	27.08. 41	10.9.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська область. місто
18	Мірошніченко	Міліціонер Глухівського	1898	27.08. 41	10.9.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
19	Буян	Міліціонер Глухівського	1902	29.08. 41	10.9.4 1	ч-л ВКП (б)	Сумська обл, місто Глухів
20	Галагудін Федір Федорович	Директор Сумторга міста Глухів	1902	27.08. 41	10.9.4 1	ч-л ВКП(б)	Сумська обл, місто Глухів <i>(повернувся</i>
21	Рой Єгор Пилипович	Колгоспник села Землянка	1902	20.02. 42	15.9.4 2	ч-л ВЛКС М	Сумська область. Глухівський
22	Гайсина Григорій Григорович	Колгоспник села Землянка	1921	20.05. 42	15.9.4 2	ч-л ВЛКС М	Сумська область. Глухівський
23	Кульша Іван Семенович	Вчитель села Землянка	1919	20.02. 42		ч-л ВЛКС М	Сумська область. Глухівський
24	Берестяний Степан Несторович	Колгоспник села Землянка	1923	20.05. 42		ч-л ВЛКС М	Сумська область. Глухівський

25	Мартиненко Олексій	Льотчик	1918	28.01. 42	20.7.4 2		Сумська область.
26	Косенко Тимофій Єрофійович	село Слоут		06.42			Сумська область. Глухівський
27	Вілчевський Володимир Віч.	Лікар села Дубовичі		02.42	20.7.4 2		Сумська область. Глухівський
28	Бирин Федір	Колгоспник села Зазірки		02.42	15.7.4 2		Сумська область.
29	Петренко Іван Нестерович	хутір Обіход		05.42	20.7.4 2		Сумська область. С-Будський
30	Кривонос Іван Єлисейович	село Білокопитове		06.42	21.6.4 2		Сумська область, Глухівський
31	Бойко Іван Гаврилович	село Ярославець		06.42	15.7.4 2		Сумська область. Глухівський

Командир Глухівського партизанського загону

/КУЛЬБАКА/

КОМІСАР

/ШУЛЬГА/

Додаток Б

Накази по Глухівському партизанському загону

НАКАЗ №57

по Глухівському партизанському загону

20/5-42 р.

Слоутський

ліс

19.05.42 р. 23.00 по завданню об'єднаних партизанських загонів мінери Глухівського партизанського загону т.т.: БИБІКОВ, ХОЛУПЕНКО зірвали залізнично - бетон на залізничному мосту на вітці Глухів - Пирогівка, на перегоні Собичев - Маково.

Командир Глухівського

партизанського загону

/КУЛЬБАКА/

КОМІСАР

/КОВАЛЬОВ/

НАЧ. ШТАБУ

/ЛИСИЦЯ./

НАКАЗ № 58

по Глухівському партизанському загону

21/5-42 р.

Зона Слоутських

лісів

Згідно наказу штабу об'єднаних партизанських загонів від 21.5.42 р. - вислати групу ГОЛУБА в заставу на північну околицю села Землянки та х. Каплиці, яка повинна контролювати дорогу с. Вороніжа на Землянку. Тримати зв'язок з групою № 3, яка розташована на південній частині с. Землянка та групою СЛОЄВА х. Гута.

Вислати групу СЛОЄВА в заставу х. Гута, виставив пост на дорогах Гута. Вороніж, Гуков хутір та с. Собичев.

Командир Глухівського

партизанського загону

/КУЛЬБАКА/

КОМІСАР

/КОВАЛЬОВ/

НАЧ. ШТАБУ

/ЛИСИЦЯ/